JOSEF HRONEK

Na klíně mateřském

Rohn 1 Rupp v Praze

Dr JOSEF HRONEK

NA KLÍNĚ MATEŘSKÉ

Několik kapitol o rodinné výchov

Předmětem této knížky je výchova c
a to v raném dětství až do šestého
Nejdříve pojednáno o poslání rodiny,
rodinné výchovy a o výchovných činit
Nato autor, pedagog širokého rozl
jenž po léta se zabývá výchovnou te
praksí, pozoruje očima odpovědnéh
chovatele a s péčí duchovního otce
nosť dítěte v té době, kdy dítě potř
právě nejpečlivějšího pedagogického
ní, v době, kdy se vytváří tělesný i du
život dítěte. To, co nám činí dílo Hro
sympatickým, je psychologická zákl
Hronek vyšel — jak také jinak není mo
z montessorismu. Nepodává pedago
zásady a pravidla z obecných princip
brž každý poznatek je zde dán zkuše
bezprostředně u dítěte získanou, rovn
vádí směrnice, které počítají jen s tím,
se dá u dítěte dosíci. Rodiče, aby své
co nejlépe vychovali, mají si osvojiti s
nost výchovného vedení, neboť v r
dětství vychovávají své děti zpravidla
Jako na zavolanou přichází jim knížka
kova: »Na klíně mateřském«,
živým a přesvědčivým způsobem p
zaujme až do poslední stránky. Nutno
tuto knížku Hronkovu, která se stane
zbytnou rodičům, jimž chce usnadnili
dětské výchovy a nebude bez užitku v
jimž jde o šťastnou budoucnost dítěte,
stále ještě smutně stojí za dveřmi veřej
zájmu, jak konstatuje odborový předn
Dr. Uhlíř. Ač autor psal záměrně, z
objektivní, to a okolnost, že přes věde
úroveň knížky je vše podáno srozumi
a zajímavě, přispěje dojista k tomu, že
ka Hronkova dojde co největšího rozš

Brož. 45.— Kčs.

Nakladatelství

BOHUSLAV RUPP

VSR

JOSEF HRONEK

NA KLÍNĚ MATEŘSKÉM

KAPITOLY O VÝCHOVĚ DÍTĚTE
V RANÉM DĚTSTVÍ

Bohuslav Rupp

Praha 1946

Nihil obstat: Mons. Dr J. Beran, censor Pragae, die 9. Julii 1941

Imprimatur: Prael. Dr Th. Opatrný, vic. capitularis. Nr. 8579

Světlé památce
drahých rodičů,
kteří nám dali
příklad

Předmětem této knížky jest výchova v rodině, to jest výchova dítěte v raném dětství až do šestého roku. Rané dětství jest nesmírně důležitá doba v životě člověka, neboť všem základním funkcím tělesným i duševním kladou se základy v prvních letech života dítěte.

V raném dětství vychovávají rodiče své děti zpravidla sami. Aby rodiče své děti co nejlépe vychovali, mají si osvojiti schopnost výchovného vedení dítěte. Otec i matka vědí dojista, že jejich vlivem budou děti dobré nebo zlé. Často se říká, že matka chová na klíně budoucnost vlasti. Přes to však ani otec ani matka nepřipravuje se na tuto těžkou úlohu. A tak odpovědný úkol výchovy dítěte a péče o jeho zdravý tělesný i duševní život ponechávají se většinou libovůli, náhodě anebo zkušenostem, které bývají nezřídka předem zabarveny osobním vztahem citovým. Pravdivá a nabádavá jsou slova Pia XI.: »Přípravám k úřadům a povoláním časného pozemského života, jistě méně důležitým, jsou věnována dlouhá studia a pečlivá snaha, zatím co k základní znalosti výchovy dětí jsou rodiče vedeni velice málo nebo vůbec nic.« Proto se sv. Otec obrací k pastýřům duší, aby slovem i písmem upozorňovali rodiče na jejich přetěžké povinnosti netoliko teoreticky a všeobecně, nýbrž prakticky, a to zejména na jejich zvláštní povinnosti vzhledem k nábožensko-mravní a občanské výchově jejich dětí a ukazovali vhodnější prostředky a účinné metody. To je také úkolem našich výkladů, které se opírají o nové názory pedagogické, psychologické a pedologické a aplikují je na dítě.

Pokud se týká pojetí této knížky nejdříve pojednáno

o poslání rodiny, o cíli rodinné výchovy a o činitelích výchovných, o dítěti a jeho tělesném vývoji, o péči zdravotní o dítě, potom následují výklady, týkající se výchovy dítěte po stránce fysické, náboženské, mravní, intelektuální, estetické a společenské.

Odevzdáváme v ruce rodičů a vychovatelů tuto knížku s přáním, aby v ní nalezli pro sebe pramen radostné práce pro správnou výchovu dětí ve zdravé a synovské »bázni Boží — začátku moudrosti,« bez níž nemůže býti ani řád ani pokoj a blahobyt v rodině a ve společnosti.

J. H.

ODDÍL PRVNÍ

RODINA

KAPITOLA PRVNÍ

POSLÁNÍ RODINY

Rodina má bezprostředně od Stvořitele poslání a tudíž povinnosti, aby výchova a vzdělání se shodovalo s cílem, pro nějž rodiče jako dar Boží milosti mají děti. Církev se takto vyjadřuje o této věci v Kodexu kanonického práva (can. 1113): »Rodiče jsou přísně vázáni, starati se všemožně o výchovu, jak náboženskou a mravní, tak tělesnou a občanskou svých dětí a pečovati i o jejich časné blaho.« Obdobně zdůrazňuje povinnost rodičů i obecný zákoník občanský (§ 139): »Rodiče jsou povinni, děti své v manželství zrozené vychovávati, to jest: o život a zdraví jejich pečovati, slušnou výživu jim dávati, jejich síly těla i ducha vzdělávati a vyučováním v náboženství a užitečných vědomostech základ k budoucímu štěstí jim klásti.«

Jak zkušenost učí nejúčinnější a nejtrvalejší výchovou jest ona, kterou přijímá dítě v řádné a ukázněné rodině a je tím účinnější, čím jasnější a zářivější jest dobrý příklad rodičů a pak všech členů rodiny. V rodině jest otec a matka osobním nositelem ducha a vůle; o ně se slabá dětská vůle důvěrně opírá v radostné poslušnosti. V rodině záleží všecko na osobním styku lásky, vzájemného porozumění a z toho plynoucí důvěry. A to se daří jen v té rodině, která jest posvátným svazkem úcty, lásky a věrnosti. »Nestaví-li Hospodin domu, marně se lopotí, kdož jej budují.« (Žalm 126, 1.) Proto nemůže svému úkolu dostáti rodina, ovládaná zásadami o jakémsi volném soužití muže a ženy, jež kdykoliv může býti rozvázáno.

Křesťanství učí, že rodinný život jest založen Bohem samým. Stvořiv Adamovi společnici podobnou jemu: Evu,

přivedl ji k němu; z radosti nad sobě rovným tvorem zvolal Adam z vnuknutí Božího: »Proto opustí člověk otce svého i matku svou a přilne k manželce své, že budou dva tělem jedním.« (Gen. 2, 24.) Žena patří tak nerozlučně k muži, jako k lidskému tělu žebro, z něhož byla učiněna Eva. »Jako je zločinem řezati maso z těla, tak rovněž bezbožným jest odlučovati manželku« (Jan Zlatoústý). Z toho, že stvořil Bůh Adamovi jen jednu ženu, vysvítá, že původním a Bohem stanoveným způsobem rodinného života bylo jednoženství: muž měl toliko jednu manželku. I Ježíš Kristus na to poukazuje: »A budou dva jedno tělo« (Mat. 19, 5.) Co se týká nerozlučitelnosti manželského stavu, učí ji zachovávati jasně Nový Zákon, jakožto povinnost křesťanstvím vznesenou do světa a členy jeho přísně zavazující. Božský Spasitel odpověděl na otázku farizeů, zdali sluší propustiti manželku z jakékoliv příčiny: »Co Bůh spojil, toho člověk nerozlučuj!« (Mat. 19, 4.)

Ježíš Kristus úkon, jímž se dvě osoby berou za sebe, a pevný jejich úmysl a slib, že věrně si setrvají po boku, dokud je neodvolá Pán života, posvětil a učinil zdrojem své milosti, kterou chce oba v plnění manželského slibu podporovati. Tím, že zprostředkuje milost, je svazek manželský povýšen na svátost. Svátost stavu manželského nazývá sv. Pavel velikou svátostí, ale jen v Kristu: »Ženy mužům svým poddány buďte, jako Pánu; neboť muž jest hlava ženy, jako Kristus hlavou církve; onť (jest) spasitel těla svého. Ale jako církev poddána jest Kristu, tak i ženy mužům (poddány buďte) ve všem. Muži milujte manželky své, jakož i Kristus miloval církev. Tajemství toto jest veliké; já však pravím to s ohledem na Krista a na církev.« (Efes. 5, 25—32.) Manželství není tedy pouhá přirozená smlouva, nýbrž je to posvátný svazek, který má býti obrazem tajemného spojení Krista s církví, a to je tehdy, když je s ním spojena

nadpřirozená milost, která přirozenou lásku manželů k sobě vespolek zdokonaluje a zušlechťuje, nerozlučnou sjednocenost utužuje, manžele posvěcuje a k plnění manželských povinností posiluje.

Manželství svou podstatou má ještě jiný cíl, totiž plození dětí, jež nazývá Pius XI. se svatým Augustinem »prvním požehnáním, prvním darem Božím v manželství.« Neboť »tak tomu učil sám Stvořitel lidského pokolení, jenž si chtěl vzíti k udržování života ve své dobrotivosti člověka na pomoc, když promluvil v ráji při ustanovení manželství k prarodičům a v nich ke všem budoucím manželům tato slova: »Rosťte a množte se a naplňte zemi!« (»Casti connubii.« Okružní list Pia XI. O manželství a rodině ze dne 31. prosince 1930.)

Děti jsou novým poutem jednoty mezi oběma manžely. K nim směřují duchovně-tělesné vztahy jejich. Manželé žijí svým dětem. V klidné, řádné rodině vychovávají se děti v povahy ucelenější a rozvážnější než v rodině rozhárané, honící se jen za vidinami lehkovážného, vášním a špatným náklonnostem hovícího života.

A také společnost lidská, jež vzejde z dobrých rodin křesťanských, bude ustálenější, pevnější, zásadovější než z rodin, kde děti pozorují své rodiče, jak šlapou přikázání Boží. Tak stává se dobrá křesťanská rodina požehnáním nejen sobě, nýbrž i pro církev a stát.

Jen vrácením rodiny nejčistšímu poslání docílí se toho, co ve svém dítěti vidí křesťanští rodičové a co tak krásně vyjádřil již sv. Augustin a odůvodnil veliký průkopník moderních ideí výchovných Jan Amos Komenský pravě, »že dítky, nejdražší Boží dar a klenot, nejpilnějšího opatrování hodny jsou.«

KAPITOLA DRUHÁ

CÍL VÝCHOVY

První a základní věcí jest vyložiti cíl výchovy sub specie aeternitatis, s ohledem na závislost člověka na Bohu. K problému výchovného cíle se stavíme zásadně na stanovisko náboženské. Náboženství však nepojímáme jen jako soubor určitých věd, nýbrž jako normu životní. Náboženství dává určitý cíl lidskému životu a ten cíl platí také pro výchovu. Zatím co jiný neví si rady se smyslem života a tím je v pochybnostech o cíli výchovy, křesťan má absolutní jistotu o cíli života přirozeného i nadpřirozeného. Křesťanství stanoví smysl a hodnotu života, dává základ života. »Neboť nikdo nemůže položiti základ jiný mimo ten, který jest položen, a tím jest Ježíš Kristus« (I. Korint. 3, 11.), jenž jediný je »cesta, pravda a život«.

Výchovným cílem není pouze vytvořiti ze slabého dítěte zdravého a silného, rozumově vyspělého a dobrého člověka, nýbrž zároveň dobrého a dokonalého křesťana. Všecky projevy života křesťanského lze uvésti na společný základ, ke kterému musí vésti také výchova: Život křesťana je následování Ježíše Krista. Z tohoto základu odvozují se požadavky na výchovu. Pius XI. vyjadřuje to slovy: Především jest přímým cílem křesťanské výchovy, aby za pomoci milosti Boží vytvořila opravdového a dokonalého křesťana, to jest, aby samého Krista zpodobnila a zobrazila v těch, kteří se ve křtu znovu zrodili. Opravdový křesťan má v Kristu žíti životem nadpřirozeným — »Kristus, váš život« (Kolos. 34,) — a nadpřirozený život má i ve všem jednání projevovati, »aby život Ježíšův zjevil se na smrtelném těle našem« (II. Kor. 4, 11.).

Proto křesťanská výchova obsahuje celou oblast lidského života, tělesného i duchovního, rozumového i mravního, individuálního, rodinného i společenského, ale ne snad, aby jej omezovala, nýbrž aby jej podle příkladu a učení Ježíše Krista povznášela, řídila a zdokonalovala.

Pravý křesťan, vytvořený křesťanskou výchovou, není nic jiného než nadpřirozený člověk, jenž cítí, myslí, jedná důsledně a přiměřeně podle zdravého rozumu osvíceného nadpřirozeným světlem příkladu a učení Ježíše Krista; je z něho člověk vynikající opravdovou pevností ducha, člověk opravdu charakterní. Není přece pevným charakterem, kdo je důsledný a jedná vytrvale podle svého vlastního názoru, ale jen ten je charakterní, kdo dbá věčných zásad spravedlnosti, jak se vyslovil i Horác opěvující »spravedlivého« a zároveň »důsledného muže« (Od kniha III., óda 3.). Tyto zásady nemohou býti ale zachovány, leda, dává-li se Bohu, co Bohu náleží. A tak činí pravý křesťan.

Některým se zdá cíl křesťanské výchovy jako myšlenkový přelud či spíše jako něco, co není možno uskutečniti, aby tím nejen nebyly zničeny neb aspoň oslabeny přirozené síly člověka, aby nebyla zavržena i práce vezdejšího života. Z toho by plynulo, že cíl křesťanské výchovy by byl cizí lidské společnosti a jejímu pozemskému prospěchu i velmi škodlivý rozvoji písemnictví, věd, umění i veškeré lidské vzdělanosti a občanskému pokroku.

Na tyto námitky odpůrců křesťanské výchovy odpovídá Pius XI., že křesťan je dobrým občanem: »Upřímný křesťan je velmi dalek toho, aby se vyhýbal řízení pozemských věcí a potlačoval přirozené síly, nýbrž je živí a zdokonaluje tím, že je spojuje s nadpřirozeným životem. Tak křesťan zušlechťuje přirozený život a posiluje jej účinnou podporou přiměřenou duchovním a věčným a také přirozeným potřebám životním. Důkazem toho jsou dějiny křesťanství

a všech jeho výtvorů, které až dodnes úzce souvisejí s dějinami pravé lidské vzdělanosti a pokroku.

Křesťanská výchova povznáší člověka k nadpřirozenému, ctnostnému životu v Kristu. Pán náš, Ježíš Kristus, božský Učitel je pramenem a dárcem nadpřirozeného života a ctnosti a dává se za příklad všem lidem všech vrstev, hlavně však mládeži, aby Jej poznala a následovala především příkladu Jeho mládí, které skrytě a v námahách prožil v poslušnosti ozdoben všemi ctnostmi osobními, rodinnými i společenskými před Bohem a před lidmi« (»Divini illius Magistri« — okružní list Pia XI. o křesťanské výchově z 31. prosince 1920).

KAPITOLA TŘETÍ

VÝCHOVNÍ ČINITELÉ

K dokonalé výchově patří, aby vše, čím jsou děti v době výchovy obklopeny, odpovídalo cíli výchovy.

A tu je přirozeně na prvním místě rodina dítěte, Bohem k výchově ustanovená. Tudíž právem pokládáme za stálou a nejbezpečnější výchovu, kterou dítě dostává ve spořádané a mravné rodině, za výchovu tím stálejší a bezpečnější, čím více především rodiče a potom ostatní domácí předcházejí děti dobrým příkladem.

Rodina jako hlavní činitel výchovný zůstává nadále v platnosti, neboť výchovný význam její jest prostě nenahraditelný, proto nemůže a nesmí býti zatlačena se svého vedoucího postavení v plnění výchovné úlohy na činitele podružného a pouze trpěného.

Narozením dítěte počíná těžká povinnost rodičů vychovávati je. Dítě samo o sobě je tělesně i duševně slabé. Nahé a bezmocné přichází na tento svět, od počátku potřebuje pomoci a péče, jinak by zakrnělo tělesně a duševně. Soustavná výchova a uvědomělá péče rodičů usnadňují dítěti přirozený vývoj a dávají pro život lepší přípravu. A než člověk tělesně dospěje k plné samostatnosti, kolik tu musí rodiče přinésti obětí, kolik lásky a trpělivosti! A nikdo jiný než otec a matka nedovede na sebe vzíti veškeru tíži lásky a oddanosti, na něž má právo každé dítě jejich. »Obklopeno jsouc od prvního okamžiku svého života něžností nekonečnou, jejíž divy nepřestanou nikdy umění a literatura neúnavně velebiti, novorozeně má zajištěný pro dlouhá léta dětství, jež zanechají v jeho povaze nezahladitelné stopy, útulek nejpříznivější pro svůj pokrok a pro svůj rozvoj.

Rodina je skutečně mezi všemi skupinami lidí jedinou, jež je s to, aby nejen milovala dítě láskou nesrovnatelnou, nýbrž i láskou bez oddechu směřující k jeho pokroku a k jeho vzestupu na úroveň vyšší než je úroveň skupiny, která mu dala život.« (Bureau.)

Výchova je spojena s takovými obětmi, že jen ti, kdož vidí v dítěti drahocenný poklad, dovedou všecky ty těžkosti snášeti a znovu stále se zvedati k novým obětem.

Ve které jiné společnosti výchovné mohlo by se dítěti dostati vedení tak individuálního jako v rodině? — táže se B. Vašek. Kde jinde dítě tak bez bázně otevře duši svou, aby vychovatel mohl nahlédnouti hluboko až ke dnu a přehlédnouti veškeru hustou, pestrou síť hnutí, náklonností, úmyslů, nedostatků, předností? Kdo může začíti s výchovou tak záhy? Je sice pravda, že jsou někteří rodičové, kteří nedovedou děti řádně vychovati, ale to jsou výjimky. Otec působí v rodině více svou vážností, kdežto matka svou srdečností. Je-li otec hlavou rodiny, jak ho nazývá sv. Pavel, je matka srdcem rodiny. Není o nic menší v rodině než otec, vtiskuje všemu, co se děje v rodině, svého ducha. Proto se říká: jaká matka, taková rodina.

Správně vedený život rodinný, kde otec i matka pod vlivem lásky navykají si podrobovati osobní zájem svůj zájmu rodiny a pomáhati ostatním členům rodiny je dobrým základem pro vývoj lásky k bližnímu a pro mnohotvárný život společnosti.

Význam rodiny pro dítě vystihuje C. G. Jung: »Jako je dítě za svého embryonálního života částí těla mateřského, tak je po mnohá léta jeho duch částí duševní atmosféry rodinné. Dítě má jen částečně vlastní psychologii, z větší části je závislé na psychologii svých rodičů.«

»Zdravá rodina je nenahraditelným výchovným faktorem a její uchování nejpřednějším státním zájmem,« jak

o tom je přesvědčen Dr Mudroch z pražského pedologického ústavu. Potvrzuje to i prof. práv Dr. Vacek uznávaje vysokou hodnotu rodiny: »Jenom tam, kde rodinný život spočívá na pevných základech, rozkvétá mohutně i všenárodní život státní; jsou-li útvary rodinné stavěny na sypkých základech, ztrácí pospolitost občanstva záruku celkového klidného a zdatného rozvoje.«

Smutné jsou poměry tam, kde je rodina rozrušena odchodem jednoho z rodičů ať už úmrtím, rozvodem či útěkem a kde scházející rodič byl nahrazen novým. Taková rodina neobejde se bez smutného vlivu na vývoj svých dětských členů. Problém macechy jest už řešen v národních pohádkách; tak je prastarý, tak je bolestný. K dítěti nemá a nemůže míti tato žena citového vztahu a marně se o cit mateřský snaží. Stejně jako macecha k dítěti, tak i ono k ní se staví nedůvěřivě.

Vedle rodičů mohou v rodině na dítky působiti děd a babička a jiní příbuzní. Jejich vliv může někdy velmi prospěšně doplňovati nedostatky výchovy rodičů. Výchovný vliv v rodině mají i starší sourozenci. Také osoby služebné mívají při vychovávání důležitý úkol. Proto měly by býti co nejpečlivěji vybírány a za členy rodiny pokládány. Bezprostředními zástupci rodičů při výchově jsou vychovatelé. Na vychovateli nebo vychovatelce vyžaduje se tělesná i duševní dospělost a náležitá znalost vychovatelská. Rodiče mají šetřiti vážnosti jejich před dětmi.

Církev zdůrazňuje povinnost výchovy nejen rodičů, ale i pro případ, že by tito nemohli konat své povinnosti, ukládá křestním kmotrům, aby se ujali výchovy dítěte. Po udělení křtu sv. obrací se kněz ke kmotru a připomíná mu: »Do vašich rukou klade nyní církev toto dítě, křtem svatým čisté jak anděl. Prokázal jste jemu i rodičům jeho lásku vpravdě křesťanskou, přijav kmotrovství. Ale také vážnou

odpovědnost vzal jste na sebe. Vešel jste s dítkem i s jeho rodiči v duchovní příbuzenství, jste druhými rodiči dítěte. Vám je tedy pečlivě dbáti o křesťanské vychování dítěte a sám je dobrým příkladem předcházejte. Modlete se, aby Bůh těmto vašim snahám žehnal. A kdyby dítě osiřelo, vaší povinností jest, abyste se dítěte ujal jako vlastního a nejen o věčné, ale i o časné blaho pečoval. To jest vůle Boží a svaté církve.«

Vedle úmyslné výchovy uvedených výchovných činitelů působí na dítě ještě různé vlivy jiné, které buď výchovnou práci podporují nebo jsou jí na překážku. Zkušenost nás učí, že výchova dítěte jest podmíněna jak po stránce tělesné, tak i duševní vrozenými vlohami, vlivy geofysickými t. j. krajinou, ve které dítě žije, prostředím sociálním, společností, t. j. lidmi se kterými se stýká a v jejichž společnosti vyrůstá.

Vývoj tělesné i duševní stránky dítěte je ve své podstatě určován zákony o dědičnosti, platnými pro každou živou bytost. Člověk při svém narození přináší si již určité disposice a další vývoj jest možný jen v rámci těchto disposic. Dříve se mělo za to, že duše dítěte je jako nepopsaný papír. Život a povaha člověka záležela podle tohoto mínění jen na tom, co se na ten papír napíše, čili jaké se dostane dítěti výchovy. Dnes genetika, věda o dědičnosti, třebas podstata dědičnosti není do posledních podrobností známa, tolik nás přesvědčuje, že od svých předků přejímají potomci zárodky vloh a schopností pro svůj příští vývoj. Ze souboru vloh a schopností některé se projeví hned v dítěti, druhé se utají a mohou se objeviti po případě až u vzdáleného potomstva. Mluviti o zděděných vlastnostech je nesprávné, dědičné jsou pouze vlohy, které jsou jádrem každé vlastnosti. Souhrn vloh k jednotlivým, speciálním funkcím nazýváme nadáním. Pro disposice k povahovým znakům, k letoře a tempe-

ramentu užíváme názvu sklony. U dítěte se projeví vlohy a sklony po různých předcích, na př. dítě je někdy po »dědečkovi s otcovy strany« nebo po někom jiném z rodičů svých rodičů, nebo naopak nemá zdánlivě nic z některého z nich. Tak mohou opět zaniknouti vynikající duševní vlastnosti nějaké rodiny, avšak mohou tak býti také zcela vymýceny tělesné nebo duševní vady a abnormality. Vlohy samy o sobě nelze zjistiti, natož změřiti, poněvadž to jsou pouhé možnosti, předpoklady, disposice, dřímající, neprobuzené zárodky pozdějších vlastností. Teprve příhodnou výchovou se probouzejí, rostou a sílí. Každý znak dítěte, jak tělesný, tak duševní, je výslednicí dvou složek: zděděné vlohy a jejího dosavadního pěstění vnějšími vlivy. Tak zní základní biopsychologická poučka, kterou jmenuje Stejskal principem konvergence.

Vlohy a výchova jsou vázány na sebe, jedno potřebuje druhé. Vloha, má-li vyrůsti v aktuální schopnost, potřebuje výchovy, ale také opačně, ani nejlepší umění vychovatelské nic by nepořídilo u dítěte, které by nemělo zděděných vloh. Je to všední pravda, praví Stejskal, ale kolik rodičů proti ní hřeší, když nutí své nenadané dítě na studie, děvče bez hudební vlohy mučí klavírem atp.! Zděděné vlohy předurčují, výchova uskutečňuje úroveň dítěte. Při tom rozumové vlohy jsou přístupnější vzdělání než sklony povahové.

Vedle zděděných činitelů vnitřních vývoj dítěte spoluurčuje i prostředí, v němž dítě žije a vyrůstá. Jako bytost tvárná a napodobivá podléhá zjevným i ztajeným vlivům společnosti, tak mluvíme na příklad o vlivu velkoměsta, o vlivu ulice, o vlivu periferie, o vlivu maloměsta, o vlivu venkova.

Nenápadně, ale nepřetržitě působí též přírodní prostředí, podnebí, prostředí sociální a hygienické, a to nejen na tělesnou zdatnost a odolnost dítěte, ale i na duševní stav. Stej-

skal správně uvádí: Nemohou-li se vlohy upnouti na vhodnou oporu, zakrní, plazí se při zemi. Kolik zakrnělých talentů by se našlo mezi muzikanty našeho venkova! Chudoba je přidržela při zemi. Je známo, že podobný osud byl by málem stihl i Antonína Dvořáka. Naproti tomu podle Galtona se mnozí domnívají, že nezáleží na prostředí, které silný jedinec si přizpůsobí, že genius se rodí a vyvíjí i v nepříznivých životních podmínkách. Avšak neuznati vlivu prostředí, znamenalo by, v důsledku popříti význam výchovy, kterou se podněcují a utvářejí vrozené tělesné a duševní schopnosti dítěte.

ODDÍL DRUHÝ

DÍTĚ

KAPITOLA ČTVRTÁ

VÝVOJOVÁ OBDOBÍ V RANÉM DĚTSTVÍ

Předmětem výchovy jest *celý člověk*. Proto kdo chce vychovávati dítě, musí chápati dětskou osobnost jako duševněTělesnou jednotku, kde tělesné i duševní znaky nám představují toliko dvě různé stránky téže bytosti spojené tak, že nutno znáti tělesný podklad, máme-li porozuměti duši; musíme tudíž vychovávat tělo i ducha.

Protože se omezujeme jen na dobu, kdy dítě vyrůstá pod ochranou rodiny a hlavně za péče mateřské, zkoumáme vývoj dítěte po stránce tělesné od narození do konce 6. roku.

Vývojová doba v raném dětství jest určována podle toho, co stojí právě v popředí vývoje. Zpravidla se dělí v tyto fáze:

1. období *novorozenecké* do 5—6 týdnů,
2. období *kojenecké* do konce 12. měsíce,
3. období *batolátka* do konce 3. roku,
4. období *otázkové*, zvídavé — 3.—4. rok,
5. období *pozorovací*, jež se projevuje u dítěte samostatným pozorováním, upevňováním svalstva a kostry.

Výchova v období novorozeneckém spočívá pouze v ošetřování tělesném a ve správné výživě. Novorozenec spí většinou ve dne i v noci a probouzí se jen na krátká období, aby přijal potravu. Novorozenec vidí až za několik dnů po narození a teprve od 2. týdne dovede fixovati nápadné předměty zrakem. Zření je však v této době ještě nedokonalé, rovněž i jeho uvědomování. Zato však novorozenec hned po narození nebo už v prvých dnech života reaguje na silné zvuky mžiknutím nebo trhnutím těla.

V období kojeneckém je dítě bezmocné, křičí v případě nelibosti, ssaje a polyká, dostává-li pít, zavírá oči, padá-li do nich jasné světlo a pod. Získáváním jednoduchých činností, jako je sahání, sedění, ležení a pod., je podstatně vyplněn první rok života. Ponenáhlu se objevuje zásoba nacvičených dovedností, které umožňují malé bytosti jistou rozdílnost jejího praktického chování vůči často se opakujícím událostem, osobám a věcem; půlroční kojenec na příklad se chová jinak k svým pěstounům než k cizím lidem, pozná matku i otce a věci ze svého okolí. Dojmy známosti a dojmy cizosti se vyskytují již tak záhy.

Období batolátka začíná prvními kroky a prvními slovy. Batolátko činí první kroky za vedení za ruce, samostatně vstává, přidržujíc se rukama, samo stojí a chodí a ve 2. roce věku samo mluví. Batolátku narůstají v tomto období zuby mléčné. Nastává přechod od výživy kojenecké k výživě dětské a právě tento přechod začíná prořezáváním prvního čili mléčného chrupu. Normální postup prořezávání zubů (první dentice) bývá: V 7.—8. měsíci se objevují dolní první řezáky, v 8.—10. měsíci horní první i druhé řezáky, ve 12.—15 měsíci horní i dolní první mléčné stoličky a dolní druhé řezáky, v 18.—24. měsíci špičáky horní i dolní, ve 20.—30. měsíci horní i dolní druhé mléčné stoličky. Citlivější děti při prořezávání zubů trpí přechodnými poruchami trávení.

Mléčný chrup má veliký význam pro výživu dítěte, přední zuby mají zvláštní význam pro výslovnost. Bohužel rodiče nejsou si stále toho vědomi. Poněvadž se začínají zuby kazit, a to velmi záhy, zvlášť ve 3. roce, mají rodiče jíti s dítětem k zubnímu lékaři při nejmenší podezřelé skvrně, ošetřit kaz hned v jeho počátcích, kdy ošetření zubu je hračkou. Dítě má chrup čistit si 3× denně kartáčkem a vhodnou pastou zubní. Na noc nemají dávati rodiče dětem

sladkosti neb alespoň zajíst potravinou, která zuby mechanicky čistí na př. jablkem.

Obdobím dětské zvídavosti, spontanní hry a samostatného pozorování asi do šesti let, někdy i déle, končí větší perioda životní, je to doba rychlého vývoje tělesného i duševního. Dítě vstupuje do školy, tím končí výchova předškolní, která položila základy lidské osobnosti.

Rané dětství v jednotlivých úsecích právě uvedených nelze přesně ohraničiti, přechody jsou nenápadné, plynulé a není také žádné náhlé změny vývojové nebo přerušení. To však nutno neustále míti na zřeteli, že právě v prvých letech věku do 6 let dítěte možno nejspíše dáti zdravý základ rozvoji dítěte, neboť je to doba největší tvárlivosti těla a duše. Avšak naproti tomu možno učiniti v tomto věku dětském nenapravitelné chyby. Mnohé neduhy pozdější sahají svými zárodky až do nejútlejšího mládí, tam byly zaviněny třeba i nevědomky, rostou s dítětem a jsou-li pro ně příznivé okolnosti, propukají později v choroby, jež se těžko vyléčí, protože k nim tělesná soustava dostala sklon.

KAPITOLA PÁTÁ

O TĚLESNÉM VÝVOJI DÍTĚTE

V devíti měsících embryonálního vývoje vzniká tělo dítěte. Svůj příchod na svět ohlásí dítě křikem. Normální novorozeně váží tři až čtyři kilogramy. Všechny důležité orgány jsou u novorozeněte v počátcích vývoje, ústrojné systémy jsou zhruba hotovy. Dítě roste a přibývá mu na váze. V prvním roce stoupne váha těla asi třikrát, ve druhém již jen asi o třetinu, v šestém o devítinu. Koncem I. měsíce váží dítě 4 kg, koncem 6. měsíce 7 kg, koncem 12. měsíce 9 kg. V prvním čtvrtletí činí denní přírůstek na váze průměrně 22 g, ve druhém čtvrtletí 18 g, ve třetím čtvrtletí 12 g a ve čtvrtém čtvrtletí 8 g.

Délka dítěte růstem se takto mění: Novorozeně je průměrně 50 cm dlouhé, koncem prvního roku 70 cm, koncem druhého roku 80 cm, koncem třetího roku 87 cm, v následujících letech roste délka průměrně asi o 4 cm. Zákonitosti růstu jsou všude tytéž.

Délka a váha těla neroštou stejně u hochů a dívek. Dívky jsou poněkud za hochy (předhoní je však v jedenáctém roce a získávají v následujících letech náskok). Měření ukazuje nám přirozený rytmus růstu: Hlavní období růstu do délky připadá na jaro a časné léto, zatím co hlavní přibývání na váze se děje v pozdním létě a na podzim.

Růst závisí především na výživě. Ale i když jsou podmínky vývoje dítěte dobré, vznikají přesto rozdíly individuální v jedné a téže rodině. Tyto rozdíly jsou většinou důsledkem nestejné konstituce dětí.

Děti mezi 2. a 5. rokem jsou tvarů spíše plných (»první plnost«), mezi 5.—6. rokem povyrostou do délky a dočasně

hubnou (»první vytáhlost«), objevuje se i chudokrevnost, po 6. roce jsou opět plnější (»druhá plnost«).

Jednotlivé části těla se nevyvíjejí souběžně. Při tom rozhoduje soustava kosterní, jejíž vývoj určuje celkovou tvářnost a rozměry tělesné. Jednotlivé části kostry rostou nestejně rychle. Nejprve se vyvíjejí kosti lebeční, kosti obličejové zůstávají v růstu pozadu. Vůči ostatnímu tělu je hlava dítěte poměrně velká. V prvních letech dětství zůstávají též dolní končetiny za trupem a končetinami horními. Zvláštnosti vzájemných tělesných proporcí mají vliv i na plochu tělového těžiště, které jest u dítěte poměrně vysoko. Proto je stabilita dětského těla v postoji menší než u dospělého, dítě snadno klopýtne a padá na hlavu.

Svalstvo jest již u novorozeněte vyvinuto a schopno pohybu, dále však se vyvíjí po celé dětství. Tomu nesmírně pomáhá pohybová činnost dítěte. Prof. Bělehrádek zdůrazňuje, že pohyb jest dětskému a mladému organismu fysiologickou nutností. Má regulační vliv na četné funkce jiné, zvláště na oběh a složení krve, na výživu a tím na růst, na utváření kostry atd.

KAPITOLA ŠESTÁ

PŘIROZENÁ POVAHA DÍTĚTE S HLEDISKA TĚLESNÉ STAVBY

Každé zdravé dítě vyvíjí se podle určitých směrnic, vrozených. Už u dětí v raném dětství se uplatňuje jejich osobní složení těla a duše. Projevuje se jak ve tvaru a výkonech těla, tak v základních vlastnostech duševních. S hlediska tělesné stavby se dělí v tyto typy: 1. typ pyknický, zavalitý, 2. typ asthenický, štíhlý a 3. typ atletický, silný. Kromě těchto se uvádí ještě typ dysplastický.

Pyknik má tělo krátké nebo prostředně veliké, široké a zavalité, hlavu, hrudník, břicho silně vyvinuté, ruce a nohy kratší, krátký krk, hrudník klenutý a hluboký.

Asthenik má tělo vytáhlé, hubené a slabé, s úzkými rameny, s tenkýma rukama, plochý hrudník, obličej úzký a protáhlý, bledý a hubený.

Atletik má silnou kostru a svalstvo, široká ramena, silný hrudník, silná hlava je souměrná, ruce má dlouhé, spodní část těla je slabší než horní.

Kretschmer zjistil mezi tělesnou stavbou určité vztahy duševní. Pyknik je spokojený, dobrosrdečný, mnohomluvný; asthenik je povahy citlivé, dráždivé, nervosní nebo je chladný, loudavý; atletik je povahy klidné. Ač vyhranění tělesného typu spadá až do doby pozdější, právě tak jako utváření povahy a temperamentu, jsou však základy těchto typických vlastností dány už v raném dětství.

Rodiče si často neuvědomují, že mnohé povahové různosti u dětí jsou podmíněny také stavbou těla. Dítě má určité vlastnosti proto, že má určitou tělesnou konstituci; poznání její má tudíž význačnou roli při vytváření dětské

osobnosti. Dětská osobnost má svůj kořen v individualitě. V individualitě zdůrazňujeme osobité rozdíly dítěte, jimiž se liší jedno od druhých. Tyto rozdíly, které tvoří přirozené, základní sladění dítěte, nazýváme temperamentem neboli letorou. Staří rozeznávali v složení tělesného organismu čtyři hlavní šťávy: krev (sanguis), žluč (cholé), černou žluč (melaina cholé) a sliz (phlegma). Podle toho, která z těchto šťáv převládá, určili čtyři temperamenty: sanguinický, cholerický, melancholický, flegmatický. Novější psychologie, pokud přejímá nauku o temperamentech, vykládá je podle vzrušivosti citové, kterou člověk reaguje na vnější vlivy a dojmy jak se pak na základě této reakce chová.

Dítě sanguinik je veselé, rádo se směje, řeč provází živými pohyby, nedovede posedět, ale státi klidně také neumí, má oči všude a všechno slyší, nic mu neujde v nejbližším jeho okolí, těká z předmětu na předmět, o všecko se zajímá, není egoistické, je družné, soucitné a dobrosrdečné, má tělo útlé, štíhlé, mrštné v pohybech a chůzi, tváře má zdravě červené, pohled veselý, neklidný. Nervová soustava sanguinického dítěte je značně dráždivá.

Sanguinické dítě nemá se hned trestati za těkavost, roztržitost ani tu a tam za některé slovo, které mu uklouzne z úst, neboť nemá zlého úmyslu při tom a hned svého poklesku lituje.

Dítě cholerické je horkokrevné, odvážlivé a smělé. Cholerické dítě si velmi rádo hraje, ale jen tehdy, je-li ve hře náčelníkem a vede-li, nejde-li to, nechtějí-li se ostatní děti jeho autoritě podrobiti buď hru kazí nebo od ní upouští. Jeho odvaha stupňuje se v umíněnost a urputnost, rádo se pere. Je-li trestáno, nezapláče, a pláče-li, nepláče z lítosti nebo bolesti, ale ze zlosti. Je svéhlavé, nestane-li se po jeho vůli, křičí, svalí se na zem a p. Povinností rodičů je, všecky nectnosti cholerického dítěte zmenšiti a dobré stránky jeho

pěstovati, nesmějí mu příliš hověti. Správnou výchovou vyrůstá dítě cholerické v pevný, poctivý charakter.

Dítě melancholické je vážné, klidné, nedůvěřivé, škarohlíd, každého se straní, her se neúčastní, jako pravý egoista je plné závisti a škodolibosti a chová se i k vlastním sourozencům odmítavě, je zlostné a hněvivé. Rodiče s takovým dítětem svedou něco jen upřímnou láskou a podle ní souditi musí jeho nectnosti a poklesky. Na štěstí dětí melancholických je velmi málo.

Dítě flegmatik je chladné mysli, nedá se ničím vyrušiti ze svého klidu, který je jeho ideálem, je mírné a snášenlivé, her se sice nestraní, ale raději je sleduje jako tichý pozorovatel. Pohodlnost a pomalost se jeví již v jeho chůzi. Rodiče musí při výchově takového dítěte vynaložiti svrchovanou trpělivost.

Čisté temperamenty se vyskytují celkem zřídka. Obyčejně jsou temperamenty smíšené. Základní typy temperamentů, které při vší své protichůdnosti se ku podivu doplňují, nevyskytují se v životě tak vyhraněny, totiž základní nálady, dobré a špatné vlastnosti hlavního temperamentu bývají mírněny nebo stírány působením některého z ostatních tří temperamentů. Tyto temperamenty se projevují již v dětství a vyžadují od rodičů, aby k nim přihlíželi a dítě přiměřeně vedli.

ODDÍL TŘETÍ

VÝCHOVA DÍTĚTE

KAPITOLA SEDMÁ

VÝCHOVA POSTRÁNCE TĚLESNÉ

Dnes si uvědomujeme více než kdy jindy, co znamená rané dětství pro tělesnou konstituci, proto tolik péče o výživu, životosprávu, zdraví dítěte. Proto přední povinností rodičů musí býti, aby nejenom bylo zabráněno všemu, co by mohlo býti na újmu útlému organismu dětskému, ale musí napomáhati zdravému růstu těla a tím i duševnímu vývoji.

Růst závisí především na *výživě*. Tělu dítěte musí býti podáváno kvalitativně i kvantitativně dostatek potravy a nápoje, má-li se zdravě vyvíjeti. Děti dobře živené jsou vždy nadprůměrného růstu a rytmus jejich růstu je vždy klidný; děti špatně živené jeví vždy podprůměrný růst a rytmus jejich růstu je velmi neklidný. Co do výživy se chybuje: nedostatkem potravy, nesprávným složením potravy a nepravidelným přijímáním potravy, prof. Bělehrádek to označuje vesměs částečným hladověním. Skoro všechny dětské choroby jsou sdruženy s větší nebo menší poruchou celkové výživy.

Potrava musí býti prostá, ale výživná. Dítě musí jísti častěji než dospělý a má si navykati pravidelnosti. Nemá se na př. kojenci hned dáti potrava, křičí-li. Příčina křiku vězí často jinde než v hladu, zpravidla v překrmení a z toho vzešlých bolestech anebo v znečištění plének. Nejpřiměřenější je zdravá potrava venkovská, která nezná dráždidel a obsahuje nejvíce živin. Dětský organismus je zvláště citlivý na nedostatek vitaminů v potravě. Pro výživu rostoucího těla jsou nejdůležitější vitaminy A (obsažen v zelenině, zvláště v rajčatech, mléku a máslu, ovoci a rybím tuku), B (je v čerstvé zelenině, ovoci, kvasnicích), C (v sy-

rové zelenině a ovoci), D (zejména v rybím tuku). Mléko má zvláště význam pro děti, jako tekutá potrava se snadno tráví a může se požíti ve větším množství. Nejsprávnější výživa kojence je mateřským mlékem. Kojenec přijme průměrně za 24 hod. $^1/_7$—$^1/_5$ své váhy. Doplňování výživy se děje zvolna asi od 6. měsíce tak, že je od počátku 9. měsíce dítě již plně odstaveno a dostává již jen umělou potravu. Od 3. roku dostává dítě stravu dospělých.

Rodiče varují se před podáváním alkoholu dětem; každá kapka piva nebo vína působí zhoubně na slabé dětské ústrojí, proto nechť si děti zvykají od malička zahánět žízeň čistou vodou, někdy s trochou ovocné šťávy.

Podmínky správné péče o dítě jsou:

Především jest to čistý vzduch, kterého musíme dítěti popřáti co nejvíce. Pobyt ve vzduchu znečištěném prachem, kouřem škodí plícím. Čistého vzduchu docílíme častým větráním a péčí o čistotu v domácnosti.

Přejme dítěti hodně slunce! Blahodárné je pro růst dítěte přímé světlo sluneční (ale nikdy ne přímo do očí)!

Pokud se týká stupně teploty nejlépe vyhovuje zdraví lidskému při stavu tělesného klidu a při mírném odění 17° —19° C. Kde dítě spí, má býti teplota nižší 17°—14° C. Teplota těla t. j. 37° je maximální odpoledne.

Spánek se liší v dětském věku od spánku dospělého. Čím je dítě mladší, tím déle spí. Novorozenec spí většinu dne i noci a probouzí se jen, aby přijal potravu. Koncem 1. roku potřebuje dítě 12—15 hodin spánku, ve 4.—6. roce 10—12 hodin. V dětství je spánek značně hlubší než u dospělého. U zdravých dětí je spánek klidný. Děti večer uléhají o 7. hodině.

V odívání dětí se často chybuje. Zdá se, že rodiče zapomínají na vlastní účel oděvu a tak nesprávně odívají děti. Dítě se má oblékati ve volný šat, aby pohyby hrudníku

netrpěly při dýchání. Límečky nemají tísniti krk, tlak jimi způsobený mívá za následek bolesti hlavy. Prof. Dr. Teyschl doporučuje při obleku říditi se teplotou kůže: Dítě je lehce oblečené a má ručičky i nožičky teplé; to je dítě, které má dobrou regulaci tělesného tepla, snese lehký oblek při nízkých temperaturách. Dítě, které při poměrně teplých dnech má kůži chladnou (promodrá, třese se), má špatnou regulaci tepelnou, to musí matka i při poměrně mírné teplotě oblékat tepleji. Platí tu v celku zkušenost: u dětí citlivých i necitlivých, je-li svrchní šat lehký, má býti prádlo z hustší tkaniny. Je-li svrchní šat z hustší tkaniny, má býti prádlo a spodní šat lehký. Chybou je míti i prádlo i šaty těžké, ventilace kůže nemůže býti správná. V zimě při přechodu z vytopené místnosti do chladného prostředí je třeba oblékat kabátek, zvláště běží-li o dítě citlivé.

Důležitým činitelem po zdravotní stránce dítěte je tělesná čistota. Matka musí dbáti o přísné dodržování čistoty těla svého dítěte. Především je to kůže. Kůže je při narození dítěte nehotová, ale dospívá již ve 3. roce, i potom však je dětská kůže citlivější než kůže dospělého. Kůže skýtá ochranu proti vnějšku, reguluje teplotu. K zachování tělesné čistoty nejlépe přispívá lázeň a omývání. Proto denně pamatovat na očistnou koupel, na omývání po moči a stolici. V prvním roce denní koupel ve vodě 35° C, později 32° C teplé. Nenechte dítě dlouho ve vodě. Je důležito při koupání dítěte také čistiti oči. Nikdy se k tomu nemá použíti vody z lázně, nýbrž umyjte obličej a oči vlažnou vodou z připravené misky. Ve věku od 3—6 let má matka své dítě koupat dvakrát týdně. K čistotě kůže patří i čistota nehtů. Rovněž vlasy je nutno uchovávati častým mytím v náležité čistotě. Vlasy rostou v dětství asi stejně rychle jako v dospělosti, ale jsou tenčí a světlejší, než u dětí starších. Nedoporučuje se maštění vlasů, neboť tuky se rozklá-

dají, páchnou a snadno na nich ulpí prach. Denně lehce pročešte hřebenem i kartáčem a podle potřeby zastřihněte.

Nemenší péči mají rodiče věnovati soustavné kontrole zdravotního stavu dítěte a ochraně před nemocemi, zvláště před nemocemi nakažlivými. Dr. J. Baker uvádí: 81 % všech úmrtí nakažlivými nemocemi spadá do věku pod 5 let! 85 % všech nakažlivých nemocí se vyskytuje u dětí do 5 let! 95 ze 100 úmrtí černým kašlem, 80 ze 100 úmrtí spalničkami, 62 ze 100 úmrtí záškrtem, 54 ze 100 úmrtí se přiházejí v tomto věku. Jak tomu zabrániti? Jakmile rodiče na dítěti pozorují podezřelé příznaky, že děti jsou jaksi nesvé, nemají nálady ke hře, mají kolísavou teplotu a pod., uloží je do lůžka a přivolají ihned lékaře, jehož pokyny se potom přesně řídí. Čím mladší je dítě, tím pečlivěji je musí rodiče chrániti nákazy, protože tím nebezpečněji onemocnění probíhá.

U dětí se zvlášť často vyskytuje onemocnění cest dýchacích, nosohltanu, mandlí a průdušek. Bohužel rodiče často je přehlížejí a neuvědomují si, že zanechávají tyto nemoci dýchadel smutné následky, tak z anginy vzniká 85 % všech srdečních vad, k některým zánětům mandlí druží se reumatismus, záněty pohrudnice, ledvin a plic a jiné.

Každá matka se může kdykoli obrátiti s důvěrou na poradnu pro matky a děti, kterých na území Čech a Moravy jest více než 1.000. Jsou organisovány Okresními péčemi o mládež a jejich odbory Ochrany matek a dětí. Jejich ústředím jsou Zemská ústřední péče o mládež v Čechách a na Moravě. Poradny slouží všem matkám a dětem do 6. roku (případně do 14. roku). Pracovníky poradny jsou lékař a sociálně zdravotní pracovnice.

Dítě potřebuje pohybu, nemá-li zakrněti na těle i na duchu. Pohyb jest prostředkem, jenž blahodárně působí k rozvoji jeho organismu a k utužení zdraví. Dopřejme dí-

těti volného pohybu v hojné míře, a to již od narození. Těsné zavinování kojence zabraňuje správnému vývinu, zejména dolních končetin. Každý úd, každý sval potřebuje k svému vývoji a náležitému zesílení činnosti, výcviku. Úkolem tělesné výchovy v raném dětství jest zvýšeně působiti nejen na správný vzrůst kostry dětské i všech tělesných orgánů, ale i k rozvoji smyslů, k úměrným a ladným pohybům a tím k ovládání vlastního těla, jakož i ke smyslu pro pořádek a kázeň. Jelikož kázeň znamená ovládnutí sebe, je patrno, že tělesnou výchovou možno působiti zdravě i na povahu dítěte, neboť roste i sebevědomí dítěte, jeho podnikavost a radost z ovládání vlastního těla. Zvýšením síly tělesné roste i síla duševní. V dětském tělocviku v rodině přesná metoda není na místě, vodítkem rodičů musí býti jen to, co je dětskému věku přirozené, totiž způsob hravý, rušný, vyvolávající pocit radosti, o tělocviku v pravém slova smyslu není řeči. Rodiče musí také k tomu přihlížeti, aby dítě nepřepínalo své síly, neboť má svalstvo ještě nehotové a snadno se unavuje.

KAPITOLA OSMÁ

VÝCHOVA NÁBOŽENSKÁ

V posledních letech se jeví všude zlepšení v podmínkách dětského života. Veliký pokrok, jehož věda dosáhla, mohl by nás sváděti ke klamné domněnce, že pro dítě bylo již vykonáno vše, co jest možno. Položme si otázku, nabádá Montessoriová, a uvažujme: Jsou naše děti pouze ta malá těla, dýšící zdravím, která dnes rostou a se rozvíjejí tak silně před našimi zraky? A jest jejich určení naplněno tím, že vytvořily krásné a silné tělo? Péče, již skýtáme dětem, zahrnuje v sobě širší pole než ta, která zná jen tělesná hygiena. Matka, která vykoupala své vlastní dítě a poslala je v kočárku na procházku, nevyplnila ještě svého poslání. Děti mají růsti nejen tělem, nýbrž i duchem.

Dnes již nemůže býti pochybnosti o tom, že existuje zcela pevný rytmus duševního vzrůstu, který může býti vnějšími vlivy podporován nebo zdržován. Rodiče se nesmějí zastaviti jen u blahobytu tělesného, musí dále pokračovati a síliti vnitřní život dítěte, rozvoj inteligence, charakteru a těch utajených tvůrčích sil, které skryty odpočívají v podivuhodném zárodku lidského ducha.

Dříve než se vyvine a uspokojí inteligence dítěte, rozjímá jeho otevřená čistá duše o světle božském. Duše dítěte je Bohu víc otevřena než duše dospělých, přes myšlenkovou zralost jejich věku. K témuž poznání jako Montessoriová, o mnoho dříve dospěl J. A. Komenský, jenž ve svém Informatoriu školy mateřské vyložil jasně, že jest nutno pěstovati zbožnost již u dětí.

Veškerá výchova dítěte musí míti *základ náboženský*, protože jen náboženství propůjčuje vychování patřičnou

hloubku a trvalost. Obrazem této nutnosti je to, co vypravuje evangelium o matkách, které přinesly své dítky k Pánu Ježíši, aby na ně skládal ruce a je požehnal. Apoštolové matkám domlouvali. Ale Ježíš jim řekl: »Nechte maličkých přicházeti ke mně, neboť jejich jest království nebeské« (Mat. 19, 14.). Ti tedy, kteří dnes vytýkají zbožným matkám, že příliš brzo vedou své maličké ke Kristu, totiž že záhy je učí o Bohu, o andělu strážci, říkati kratičké modlitby — mají tu odpověď ve slovech Kristových: »Nechte maličkých přijíti ke mně a nebraňte jim .! Jak vděčné je dítě matce za to, svědčí krásná slova Pestalozziova: »Věřil jsem ve svou matku, její srdce ukázalo mi Boha; Bůh jest Bohem mé matky, on jest Bohem mého srdce . . Matko, matko! Tys ukázala mi Boha ve svých vzkazech, a já ho nalezl ve své poslušnosti.«

Kterak probouzeti již u malého dítěte city náboženské? Rodiče užijí všeho, co může dítě nábožensky uchvátit, a to: přírody, poukazováním na její velebnost a mocnost jako dílo Boží, dále lidských osudů, osobních zážitků, domu otcovského, vlasti a domoviny, bible, zbožných nápisů v domácnosti, pomníků, zvyků, kostela, svátků, hřbitova, výtvorů básnických, náboženského umění a veškeré liturgie. Dobrou radu rodičům a vychovatelům dává Roy: »Více získá dítě z několika málo náboženských myšlenek podstatných a základních, při tom arci dobře pochopených, než z velkého počtu myšlenek dotčených jen povrchně.« Cílem náboženské výchovy není pouze vědění, nýbrž především spontánní, samočinné konání. A u maličkých jde hlavně o to, aby se v útlém srdci dětském záhy vzbudila láska k Pánu Bohu a k Pánu Ježíši a usměrnil citový a volní život jejich k soustavnému navykání dobru, aby se tak připravila půda pro další výchovu. Správné působení na cit a vůli dítěte je základem dětské výchovy. Dítě dobře chápe

a má opravdový zájem o náboženském vypravování. Vcitující obrazivost dítěte a jeho otevřená, čistá duše touží po poučení o Bohu a o tom, co učinil pro nás. Živý příklad rodičů, náboženské prostředí rodinné utváří dítě nejen citově, ale i nábožensky.

Církevní rok v rodině. Ovzduší rodinné má býti prodchnuto upřímným prožíváním církevního roku a hlavních jeho slavností a svátků, tak na př. v prosinci nadílka sv. Mikuláše má připomenouti dítěti dobrotivost svatého biskupa, vánoční strom a jesličky, psaní Ježíškovi a překrásné naše koledy jsou přípravou na svátky vánoční, na příchod božského Dítka v betlemských jeslích, v lednu jesličky rozmnoženy o postavy sv. Tří králů, brzy na to po vyprávění o útěku sv. Rodiny do Egypta jesličky se ukládají, přichází doba postní, příprava na velikonoce, o Květné neděli »kočičky«, »jidášky«, klapačky a řehtačky připomenou dětem Svatý týden, slavností vzkříšení, pomlázkou a kraslicemi vyvrcholují svátky velikonoční. Překrásné jsou pobožnosti májové, i doma lze před obrazem Panny Marie vyměňovati čerstvé květiny a zvláště vésti děti zpěvem a modlitbou k úctě Rodičky Boží. Radostně se děti druží do průvodu o slavnosti Božího Těla.

Modlitba. Matka první učí dítě spínati ručky k modlitbě. S dítětem se modlí, předříkávajíc mu slova dětské modlitby, které vyjadřují úctu, vděčnost a lásku k Bohu. Jak krásný pohled je na dítko modlící se k strážnému andělu ráno a večer: »Andělíčku, můj strážníčku, — opatruj mi mou dušičku —, opatruj ji ve dne v noci — od škody a od zlé moci. — Duši, tělo opatruj, andělíčku, strážce můj!« A matka předchází příkladem, modlí se před ním a s ním. Rodiče jdou se svým dítkem také do kostela. Kostel — dům Boží je pro dítě místem, kde přebývá jeho nejlepší přítel — Pán Ježíš. Dítě, které si navykne v časném dětství modliti se,

jest už napolovic vychováno, jak pravil Pestalozzi, největší pedagog elementární výchovy v nejnovější době.

K modlitbě vedeme děti vždy po dobrém, nikdy hrozbami nebo snad dokonce bitím. Zkoumejme spíše příčiny jejich nechutě k modlitbě. Snad jsou někdy ony modlitby příliš dlouhé. Netrestejme nikdy dětí klečením, aby nepohlížely na modlitbu, při níž se klečí, jako na trest.

Posvátné příběhy biblické. Vyučování náboženské jest úkolem sice školy a kostela, ale s vedením náboženským nelze čekati až do doby školní, nýbrž začátek jeho nutno položiti do doby, kdy rozumovost dítěte je teprve v počátcích, do samé rodiny, která tu působí součinností obou rodičů, sourozenců i celého prostředí, především živým příkladem.

Matka vypravuje dítěti o Pánu Bohu: Milé dítě, kam jen oko tvoje pohlédne, to vše jest od Pána Boha. Od Boha jest slunce, které tak krásně svítí a mile hřeje. Od Boha je měsíc, který se v tmavé noci tak leskne. A kolem měsíce je tolik hvězdiček, že jich ani žádný nemůže spočítati. Nad námi se klene krásná, modrá obloha. Kolem nás pole a lesy tak krásně zelené. Vidíš v dáli modravé hory a v údolí zas řeky, rybníky a potůčky — to vše jest od Pána Boha. Bůh působí, že se střídá den a noc. Krásný pohled je na Boží svět!

Nic není, o čem by Pán Bůh nevěděl. Pán Bůh všecko vidí, nic před ním nezůstane skryto. Pán Bůh všecko slyší, nic jeho sluchu neujde. Pán Bůh ví všecko, co bylo, jest a bude. Ví i to, co si právě myslíš. Bez vůle Boží nespadne list se stromu, ani vlas s hlavy.

Pán Bůh může všecko, co chce. On jest Pán světa. Co chce, to se stane. Řekne a všechno tu je, neboť není nemožná u Boha žádná věc. U lidí jest to nemožno, ale u Boha jest všecko možné.

Pán Bůh je dobrotivý a má tě rád, mé dítě! Všecko dobré a krásné máme od něho. Jak krásný je strom, když kvete, jak mile voní pole plné klasů. Z klasů se sype zrní, ze zrní se mele mouka, z mouky se peče chléb — Boží dárek. Co dělá tvé tváře tak červené — čerstvé, sladké mléko. Co ti tak chutná — ovoce. Vše, co jen máš, máš od Pána Boha. Pán Bůh ti dává rodiče, starostlivého tatínka a hodnou maminku. Pán Bůh ti dává, že žiješ, že jsi zdráv. Pán Bůh se stará nejen o tebe, ale i o toho malinkého červíčka v prachu. A ze všeho na světě má Pán Bůh rád nejvíce člověka.

Pán Bůh nemůže chtíti nic jiného než dobré. Pán Bůh má rád a činí jen to, co je správné a dobré. Pán Bůh nemá rád hřích, to jest to, co jest zlé. Pán Bůh chce, abys i ty byl dobrý a nebyl zlý! Pán Bůh má rád děti, které jsou hodné a nábožné. Dětem, které jsou hodné a nábožné, dává zdraví a štěstí. Zlému dítěti se nedaří dobře.

Mysli často na Pána Boha. Mluv často s Pánem Bohem. On slyší, co mu říkáš. Kolik dobrého ti Pán Bůh dává, děkuj mu za to, co ti dává. Pán Bůh má radost jen z toho, co je dobré a správné. Proto chtěj i ty býti dobrým, zbožným a hodným. Věř, že býti hodným a zbožným jest více než býti bohatým a krásným.

Co Bůh říká, je pravda. Pán Bůh je věrný. Nemluv i ty nic, než co je pravda.

Pán Bůh vše tak rád dává. Rozdávej i ty rád z toho, co máš! Dej dítěti, které je chudé, rád kousek chleba, který ti dává Bůh. Pána Boha to těší, když děláme hodně dobrého. Nemá radost z toho, působí-li se bolest. Není ani nejmenšího zvířátka, o nějž by se nestaral. Proto jest hříchem, když se týrá zvíře. Netýrej zvířátka v trávě, ani ničič květu na poli.

O mé dítě! Ty nyní víš: co Bůh chce, jest dobré a správ-

né; co Bůh nechce, jest hřích, je zlé a špatné. Proto dělej stále, co Bůh chce, a nedělej, co Bůh nechce!

Modli se! Poslouchej doma; dělej, co se ti poručí a hned skoč, když jsi zavolán. Neříkej: Já to neumím, když máš něco udělati, co se ti nechce. Neplač, když hned nedostaneš, co chceš! Neodmlouvej, když jsi napomínán a když jsi trestán.

Nelži, neboť to je velmi zlé a velmi špatné! Nebuď lenivý dělati to, co vyžaduje námahu. Nebuď mlsný, neboť mlsnota škodí zdraví. Neber, co ti nepatří a co není tvoje. Nebuď hněvivý, nehádej se a neubližuj nikomu ani ze žertu. Z hračky bývají plačky.

Nuže, mé dítě, nyní víš, co Bůh od tebe chce a co dělati, nemá rád!

Tak a podobně učí matka dítě Boha znáti postupně podle jeho schopností a připomínajíc mu lásku jeho k nám zasévá do dětského srdce snahu, by z lásky k Bohu konalo, čeho Bůh žádá. Tím dává matka životu dítěte větší hodnotu a ideální směr, aby nežilo jen pro zájmy hmotné. Tyto se v životě vždy nevyrovnávají námahám a vykonaným povinnostem, a proto nemá-li dítě ztratiti později duševní rovnováhu a státi se nespokojencem, potřebuje pro takové chvíle vyššího názoru na život. »Víme pak, že milujícím Boha, všechny věci napomáhají k dobrému« (Řím. 8, 28). Nejvíce zajímá dítě život a působení Ježíše Krista. Forma vyprávění biblických příběhů musí býti zcela jednoduchá, prostá, dětsky názorná a lehce pochopitelná, jak se také v bibli podává. Obava, že biblická mluva je dítěti cizí a nesrozumitelná, a proto že nutno ji přepsati moderními výrazy, je zcela neodůvodněná.

Biblické vypravování nebudiž zakončováno schematickým naučením, dítě je jednak nepochopí, jednak stírá dojem, který příběh nebo vyprávění v dítěti vyvolalo.

Pravdivost. Dítě je s počátku upřímné. Ale je také napodobivé; dělá, co vidí u jiných. Nepravdivost dospělých tak přechází na děti. V prostředí, kde není vážnosti k pravdě, snadno vzbují dětská lhavost a výchova k pravdivosti je velmi stížena, ne-li znemožněna.

V posuzování dětské lži nutno býti opatrný. Jsou lidé, kteří na tuto věc hledí příliš se stanoviska dospělého člověka a specielně tedy se stanoviska příliš rigorosního a morálního. I pedagog Perez tvrdí, že dítě je od přírody lhář a zloděj. Tento odsudek je rozhodně upřílišený. Dítěti nemůžeme ještě přičítati etickou odpovědnost činu, dítě nemá etického svědomí, aby bylo lze mluviti o lži jako o věci eticky závadné, musí tu býti vskutku zlý úmysl klamati pomocí lživé výpovědi a ten právě můžeme dítěti dokázati jen v nejřidších případech. Při dětské lži, jež způsobena bývá právě nemírnou obrazivostí, spolupůsobí i veliká sugestibilita dětská. Dítě poví naivně, co se podle jeho mínění líbí dospělým, co odpovídá jeho úmyslům nebo co se hodí do dané situace. Tyto věci podle Bühlera nesmíme brát mravně příliš vážně, neboť dítě má živou fantasii a nedovede skutečně rozeznati takové představy od vzpomínek. Známá jsou malá chvástání, která nazýváme »dětskou lží«: tříleté nebo čtyřleté mrně nám vypravuje zcela vážně, že potkalo na procházce medvěda a pod. Dítě mluví nepravdu, ale pravidelně nebývá si vědomo, že by to bylo něco nedovoleného a že by byl nějaký podstatný rozdíl mezi pravdou a lží. Jean Paul dobře vystihl tuto věc slovy: »V prvních pěti letech dítě nemluví ani slova pravdivého ani lživého, nýbrž prostě jen mluví.«

Sully neshledává, že by děti, vychované doma a chráněné před zlým příkladem, měly lhavé sklony; mluví často jen proto, aby se líbily nebo něco dostaly.

Duprat uvádí, že velký počet dětí je nadán takovou

živou obrazivostí, že se ve své neškodné lži úplně ztrácejí. Skutečná lež se objevuje u dítěte později.

Jonckheere však varuje, že nesmíme děti povzbuzovat svým smíchem k tomu, aby vymýšlely různé klamné historky, protože nemůžeme nepřipustit, že někdy dítě vědomě nezkresluje pravdu, ať už proto, že chce skrýt nějakou svou chybu, nebo pro nějakou jinou výhodu pro sebe.

Motivy dětské lhavosti jsou rozmanité, tak rozlišuje se lež ze zloby, egoistická, chlubná, žertovná, lstivá, heroická. Velmi častým druhem lži je lež ze strachu před trestem, když se dítě nechce přiznat, co provedlo, nebo vědomě a úmyslně líčí věc jinak než jak se stalo.

Přehánění v trestech a přílišná přísnost dohánějí děti, ke lži, aby se tak vyhnuly potrestání. Východiskem jejich lži je tedy jakýsi obranný motiv, který vyjádří skoro vždy slovy: »To jsem nebyl já!«

Rodiče mají právě v této chvíli projeviti největší shovívavost a říci dítěti, že nebude potrestáno, ani že se nebudou na ně zlobit, poví-li pravdu; potrestají-li však dítě, budou-li s ním zacházeti příliš přísně, dítě se bude bránit, instinktivní hnutí zesílí a přejde pak ve skutečnou lež.

Trest za lhavost jest jen tehdy na místě, má-li dítě pochopiti, že při lži jde o věc velmi vážnou. Tu jest důležito opakovati poučení, aby dítě svou obrazivost ukáznilo, aby se probudil úmysl správně pozorovati. Lží však nelze trpěti, proto vedeme dítě tak, aby se vyvinulo vědomí zodpovědnosti pro pravdu našeho vypovídání.

Rodiče mají snadný přehled o jednání svého dítěte. Nevymáhají pravdu od dětí tvrdě a bezohledně, nýbrž laskavě a shovívavě, především pak svým příkladem dávají dítěti možnost prožíti hrdost nad pravdivostí. Nelze ovšem očekávati okamžitého výsledku, neboť tu spolupůsobí mnoho činitelů: poměr obrazivosti k úsudku, nedostatek síly k ukáz-

nění, slabost pozornosti, velká sugestibilita i slabost paměti dětské (Kubálek).

Chceme-li, aby dítě nelhalo, musíme sami vždy před ním mluvit pravdu. Rodiče mívají tu mnoho na svědomí, někteří děti přímo kazí. Jestliže rodiče obdivují hošíka, který se šikovně vylhal: »Ten se ve světě neztratí!« — nenaučí ho této nectnosti? Ale není radno děti povzbuzovati svým smíchem k tomu, aby vymýšlely různé klamné historky, pak už neváhají ani na okamžik a začnou lhát, nevědí přesně, kde viděly to, co vypravují, ale vědí jen, že to někde viděly. Někdy tím vyslovují děti vlastně touhu, vztahující se k uskutečnění určité věci. Problém lži u dítěte mladšího šesti let není ještě vyřešen, proto nutno vždy projevovati největší shovívavost.

KAPITOLA DEVÁTÁ

VÝCHOVA MRAVNÍ

Ve věku předškolním je dítě ovládáno činností prvotní, neuvědomělými pohybovými mechanismy, především pudy. Pudy vyznačují se neurčitostí cíle. Dítě pudově sahá po něčem nebo odvrací se od něčeho, ale představa cíle tu schází. Dětské pudy nutno uváděti do správných kolejí. Výchovou se snažíme pudy přenésti do vyšších oblastí cílů a využíti jich jako základu k budování povahy a osobnosti dítěte.

Výchova zvyků. První prostředek výchovný, jehož můžeme užíti v době nejútlejšího dětství, je návyk. Svou podstatou spočívá návyk v tom, že dítě je přidržováno k oněm úkonům, jež se mají stát jeho zvykem, to jest mají býti snadné k provádění. Avšak je třeba, aby dítě nejednalo pouze pod podnětem zvykového automatismu, nýbrž i vnitřního zájmu. Vnitřní zájem probudí u dítěte poznání hodnoty toho, k čemu je navykáno. Toto poznání má veliký význam zvláště pro budoucí nábožensko-mravní život, pro pozdější růst uvědomělé mravnosti.

Prvních mravních návyků nabývá dítě v rodině. S postupujícím věkem dětí mají rodiče soustavně dbáti, aby vedle neustálého navykání k určité činnosti nebylo zanedbáváno ani cvičení v sebezáporu, v přemáhání, čímž se dítě naučí sebeovládání ve všech životních projevech. Opomene-li se to, stane se dítě tyranem svého okolí. Nesvědčilo by o správném pochopení výchovy, kdyby matka upouštěla od ukázňování s výmluvou, že je dítě ještě malé, nemá rozum, že je dost času na to, až bude větší a pod. Vhodný návyk se volí právě podle věku a moudrosti, aby přecházel do živo-

ta. Po dobu, kdy ještě není návyk pevně zakořeněn, nesmíme připouštěti žádných výjimek, nýbrž s naprostou pravidelností musíme nový návyk uskutečňovati.

Proti zlozvyku třeba vystoupiti hned a rozhodně; nestačí však vytknouti chybu, nýbrž místo dlouhého výkladu přivésti dítě k vytvoření opačného dobrého zvyku.

Kázeň. Hlavním prostředkem pro vyvolávání a udržování zvyků jest kázeň. Kázeň znamená podřízení určitému řádu. Při kázni se dítě podřizuje určitým pravidlům, jeho snahy a činnosti se udržují v mezích určeného řádu. Problém kázně jest organickou součástkou mravní výchovy.

Dítě má sklon pro podřizování se, je si vědomo vlastní nedostatečnosti. Proto se ochotně poddává autoritě. U dětí jest samozřejmě autorita rodičů a vůbec autorita starších, s nimiž dítě přichází do styku. Dítě jest daleko od dokonalosti, je třeba je vést a vychovávat, aby dospělo k dobrovolné kázni.

Kázeň nesmí být vynucována strachem. Tato chyba se děje již proti útlému dětství. Rodiče strašívají děti kominíkem, strážníkem a pod. Potom se děti bojí být o samotě, bojí se tmy a jsou uváděny vlivem chybného prostředku výchovného do stavu úzkostlivosti.

Nestrašte děti ani Pánem Bohem! Byla to nerozumná matka, která volala na dítě, vzpínající se na kříž: »Nelez tam, Pámbíček ti urazí ruku.« Ba ani tato řeč se mně nelíbí: »Vidíš, neměls tam chodit, Pán Bůh tě potrestal.« Může vzbudit nesprávnou představu o Bohu, jehož máme především milovat. (Pelikán.)

Vážnou chybou jest také, rostou-li děti pod útlakem přísné kázně, takže se nesmějí takřka hnouti bez vědomí rodičů. Pochybený je ideál rodičů, aby děti seděly moudře na židli, ukazovaly si obrázky, byly neustále zticha a takřka ani nedutaly. Zatím co zdravé dítě potřebuje naléhavou po-

třebu si proskočiti, vykřičeti se, volně rozběhnout. Podle Skořepy dítě zcela poddajné, příliš hodné, přecitlivělé, vytrvale ústupné není pravým dítětem, je buď nezdravě přezrálé nebo choré. Dopřejme dětem dosti pohybů a volnosti, her a závodění, využijme dětské zvídavosti, posilujme družnost. Je třeba vésti děti k ušlechtilému sebevědomí a vyhýbati se všemu, co by mohlo v dětech způsobiti představu méněcenosti. Vychovávejme u dětí nejen dobrou vůli, nýbrž i silnou vůli.

Pravá kázeň předchází spíše, než potlačuje a odměňuje.

Poslušnost. K ukázněnému životu připravují rodiče dítě poslušností. Aby dítě rádo poslechlo, rozkazují rodiče jen to, čeho je třeba a nač dítě stačí. Oba rodiče musí jednati důsledně. Koho má dítě uposlechnouti, když jinak si to přeje otec, jinak zase matka.

Rozkaz má zníti zřetelně, určitě, aby dítě vědělo, co má dělat, čeho nechat. Otec i matka mají při tom projeviti rozhodnost a trvati na provedení se vší důsledností, čímž přesvědčí dítě, že se nelze vytáčet nebo smlouvat. Rozhodnost rozkazu nevylučuje však laskavé formy. Laskavost neznamená mazlení. Zle působí pro mravní výchovu, když se rozkazy dávají, ale neplní.

Byl-li rozkaz omezen na požadavky vskutku potřebné a proveditelné, musí tudíž být vyplněn přesně a co nejdříve. Takovouto okamžitou a přesnou poslušnost můžeme očekávat od dítěte teprve tehdy, když nabylo jakéhosi cviku.

Příliš mnoho rozkazů a zákazů zbavuje děti odpovědnosti, kazí jim každou radost a vede k lhostejnosti. Rodiče nemají nikdy rozkazovati z pouhého rozmaru.

Poslušnost se vztahuje na tolik příkazů a zákazů, že k ní můžeme u dětí zařadit všechny ctnosti. Vedeme dítě k tomu, aby mluvilo pravdu, a dbá-li toho, jest nejen pravdomluvné, ale i poslušné. U dětí musíme přemáhat umíněnost,

nezdvořilost, a to ne zlostným potlačováním, ale mírností, klidem a trpělivostí, vhodným příkladem a přirozenými následky neposlušnosti. Dítě se obyčejně potrestá samo, a to jest nejúčinnější trest, který obyčejně stačí. Jinak každé porušení řádu mravního má být opraveno hned, jakmile se stalo. Ukažme dítěti krátce, přesně a jasně, jak se to dělá správně, tedy činem, bez dlouhého kázání, vždyť jednání dětí má svůj podnět v nepatrné dětské zkušenosti.

Ve vývoji poslušnosti rozlišuje Montessoriová tři stupně:

1. Dítě neposlouchá, protože neví, jak to má udělati.

2. Zdá se už, že dítě rozkazu porozumělo, snaží se vyhověti, ale po každé se mu to nedaří.

3. Dítě poslouchá ochotně a rádo, protože už ví, jak to má udělat.

Nutno ještě se zvláště zmíniti o dětském vzdoru. Prvním obdobím vzdoru je doba mezi 2.—4. rokem. Vzdorovité dítě neusiluje o něco určitého, chce jen svou vůli popíráním cizí vůle. Vzdor může míti svůj pramen v silné vůli dítěte, ale také může býti důsledkem neustálého opravování, okřikování, kázání a pod. Rodiče mají vzdorovitost dětskou předcházeti tím, že vhodně voleným uklidňujícím zaměstnáním hrozící vzdor rozptylují. Pochybeným léčením vzdoru jsou tělesné tresty, nejlépe jest dětský vzdor přehlížeti a nenápadně odvraceti dětskou pozornost od vzdorovitého jednání.

Tresty a odměny. Proviněním dětským se má předcházeti. Nelze-li porušení kázně předejíti, třeba takové porušení stíhati. K tomu jsou tresty jako prostředek zdravé kázně. Při prvních poklescích užijme trestů co nejmírnějších. Teprve při dalších podle potřeby stupňujeme.

Špatný rádce při všech trestech jest hněv. V hněvu neuvažujeme a trest bývá pak krutý, dítěti se jím ubližuje. Bitím vylévati si na dětech svou zlost je člověka nedůstojno. Činit děti hromosvodem hněvu, je velká nesvědomitost a

krutost. Nejste-li v dobré kůži, máte-li podrážděné nervy, pošlete děti ven nebo sami odejděte! Když přijde žaloba, zkoumejte nejprve vinu a netrestejte v hněvu. Jinak přestřelíte, a běda, vznikne-li v dítěti pocit křivdy. Bude se vás bát a snad i nenávidět. (Pelikán.)

Nejlépe jest, cítí-li se dítě potrestáno již pouhým pokáráním, jako jest vyčítavý pohled, napomenutí nebo výtka. Někteří vychovatelé připouštějí mírné tělesné potrestání u malých dětí, které tělesný trest pokládají za zcela přirozený a posuzují jej jen podle jeho vydatnosti.

Odpírati dětem skutečné potřeby jako je jídlo, pobyt na čerstvém vzduchu je přípustno jen zcela výjimečně a vždy při tom dbáti, aby se neublížilo na zdraví dětí.

V rodině, kde se s dětmi obírají, nejlépe rodiče vycítí, co zabolí, co zapůsobí a vytvoří si tak nejúčinnější stupnici trestů, jen třeba jim dáti pozor, aby vždy nestranně rozhodli, zda dítě trestu zasluhuje. Trest, který dítěti křivdí, neposiluje jeho mravní cit, ať už byl z hněvu, ukvapenosti, anebo z pouhé bezmyšlenkovitosti.

Dítě nemá býti nikdy trestáno za to, zač samo nemůže, na příklad za nehodu, která se mu stala.

Dokud není u dětí vědomí viny, nemožno mluviti u nich o trestech ve vlastním slova smyslu. Udeří-li malé dítě svou matku nebo chůvu, je v pořádku, aby bylo ihned plesknuto přes ruku. To není ještě vlastní trest, pokud dítě si ještě neuvědomuje, co dělati smí a nesmí (Hendrich).

Opačným směrem nežli tresty mají působiti odměny — projev uznání. Chvála a odměna působí dětem radost, vzpružuje jejich chuť k práci, vzpřimuje jejich klesající trpělivost a rozněcuje jejich horlivost v konání dobra. Ale tímto povzbuzujícím prostředkem se má šetřiti. Někteří vychovatelé odměny při výchově úplně zavrhují, připouštějíce nanejvýše jen uznání. Jedná-li dítě dobře jen proto, že

už napřed dostalo odměnu, nebo že ji potom očekává, jedná dobře jen ze zištných pohnutek.

Chvalme rozumně to, co vskutku zasluhuje pochvaly nebo zaslouží odměny. V rodině lze užívati odměn, které mají cenu hmotnou. To se má díti jen u menších dětí, u kterých chceme způsobiti žádoucí zvyky, nesmí se však díti příliš často, aby si dítě nezvyklo za konání každé povinnosti nějakou odměnu.

Touha po majetku. Touha po majetku jest u dětí velmi silná. Rozvíjí se, jakmile jsou děti s to, aby braly do rukou věci, které vidí. Čeho se chopí to pokládají za své a horší se, bere-li se jim to.

Nemá-li dítě hraček, sebere hůlky, úlomky cihel nebo kde co najde a ukládá si to jako své poklady. Touha po majetku je tak hluboká, že ji nelze bez nebezpečí potlačiti. Kromě toho majetek pěstuje pečlivost a brzdí záchvaty ničivosti. Zejména je prospěšné vědomí majetku o tom, co si dítě samo vyvolilo, není-li mu to dovoleno, dusí se jeho tvořivost.

Chybují rodiče, budí-li v dítěti zdání, že je mu na újmu, nemá-li dosti velký majetek; takové počínání dělá z něho lakomce. Ale ani tam, kde je soukromý majetek, nemají rodiče trpěti dětem, aby se zlobily nebo lakotily, když jiné dítě žádá o dovolení pohrát si s jejich věcmi.

Dětská zaměstnání. Nejdříve shledáváme u dítěte mimovolné pohyby, jimiž se dítě svalově posiluje a jimiž získává i vládu nad svými pohyby; neurovnané, zdánlivě neúčelné pohyby se mění v uvědomělé pohyby za určitým cílem — dítě něco chce a také dosahuje svého cíle, jak právě stačí svými silami. Po úplné bezmocnosti dítě rádo uchopuje věci, mačká je, hází jimi, škube jimi, třepe.

Zdravé dítě nedovede nečinně seděti. Dětský pud po činnosti, stále něco tvořiti, dochází nejlepšího ukojení zaměst-

náním. Od hraní v písku, stavění z hlíny až po modelování a ještě jiná zaměstnání, jaká to řada pohybů, zdravých tělu, které je ukázňují. Přiměřená práce je nejušlechtilejším cvikem, jímž jednotlivá ústrojí se vyvíjejí v tom směru a za tím cílem, který život každému jedinci ukládá. Dítě, které si oblíbilo ruční zaměstnání, našlo nejlepší cestu ke kázni; i vůli upevňuje. A ta čistá radost dítěte z vykonané práce, když se mu jen trochu podaří.

V prvním období ruční zaměstnání dítěte se omezují výlučně na potřebu činnosti bez ohledu na její výsledky. Něco tvořiti a něco ničiti je cílem a potřebou tělesných i duševních funkcí dítěte. Dítě staví a boří; tvoří mnoho věcí z písku a hlíny a ničí jedním pohybem ruky výsledek půlhodinové práce. Na pokročilejším stupni směřuje dětská produktivnost již k určitému cíli, dítě začíná sestrojovat hračky.

Dítě kolem tří let, zmocní-li se křídy nebo tužky, počmáře kde co. Dítě začíná čmárat, protože vidí, jak dospělí nebo jiné děti píší nebo kreslí a protože chce činiti to právě tak. Čmárání dítěte je také vybitím jeho touhy po sebeuplatnění jeho vrozeného pudu k pohybu, k jednání. S počátku nejsou tyto hravé pokusy ničím jiným, než zcela neúčelným ježděním po papíře. Jednoho dne objeví dítě na svých čmáranicích tvar, jenž připomíná ten neb onen již známý předmět, a tím se počíná druhá fáze ve vývoji kreslení. Čmáranice se vyvíjejí ve znatelnou diferencovanou kresbu. Dítě má jasnější představu toho, co vyjadřuje. Je to zápas o formu. Dítě kreslí různé osoby, zvířata, domy, stromy, rostliny a věci z prostředí a okolí. První takové kresby jsou neúplné, nespořádané a bez náležitých rozměrů.

Dítě používá schemat. Dětská schemata vznikají proto, že dětské kreslení vychází z vědění, to jest dítě kreslí to, co o předmětu ví. Dítěti je třeba dáti příležitost, pokud se

v něm probouzí zájem nebo jej vytrvale projevuje, aby se hojně cvičilo. Dejme mu potřebné kreslířské potřeby.

Asi ve stejném stáří, kdy dítě odrůstá pohádkám, zříká se také svých přirozených kreslířských pokusů.

Jedno z nejvděčnějších a nejlepších zaměstnání je modelování, s kterým můžeme začít již hodně brzy. Modelování se zakládá na pudové zálibě v hnětení tvárné hmoty. Děti dělají z písku a z hlíny pečivo a figurky (formičkami). Proč si dítě dovede hrát celé hodiny v písku? Proč ho tato práce neunavuje? Na to odpovídá Konvička: Protože má materiál tvárný, který mu poskytuje možnosti zmocniti se ho celou svojí bytostí a ztělesniti svoje myšlenky v nejrůznějších obměnách. Pozorujte jen dítě při modelování! Pozorujte, jak formuje kus hlíny, jak hledá její vlastnosti, jak je zkouší, jak tvary hlíny kriticky hodnotí, jak je ruší a znovu a znovu obnovuje. Je to práce dětská v tom pravém slova smyslu, neboť při ní veškeré dary inteligence se mohou projeviti, je to přímá cesta, po níž se dítě může propracovati dál a výš. Hlína neomezuje realisujících schopností dětských ani tvarem ani strukturou. Na modelovaných pracích dětských jsou nejlépe patrny stopy, které nám ukazují cestu z dětské fantasie do skutečnosti.

Kolem 2. roku má již dítě pud po stavění. Většina městských dětí se baví stavebnicemi (nejznámnější jsou stavebnice Richterovy). Výchovný význam stavění je veliký: oko se cvičí v prostorovém vnímání a odhadování, pěstuje se obrazotvornost, dítě zvyká klidné rozvaze, trpělivosti. Stavebnice poskytuje dítěti nejkrásnější zaměstnání, z ní se dají sestavovati vlaky, domy a mnoho jiného.

Podle Fröbla »výsledkem zaměstnání není jen výcvik a zesílení těla, údů a čidel smyslů, ale především též vývoj citu a vzdělání ducha.«

KAPITOLA DESÁTÁ

VÝCHOVA INTELEKTUÁLNÍ

Při výchově intelektuální jde o *rozvití rozumu.* Všechny základní funkce duševní získává dítě v raném dětství, spolu se schopnostmi dítěte vytváří se základ budoucí povahy. A tu důležitým prostředkem duševního rozvoje jsou podle prof. Chlupa vztahy dítěte k osobám jeho prostředí: Matka a otec a ostatní osoby v rodině musejí si býti vědomi, že jsou pro dítě často celým světem, že jejich povahové přednosti obrazí se v duších dětí, a že zklamání, jež pociťují se strany těchto osob, jejich chybných metod, chování a zacházení bývají pro dítě stejně osudově důležité, jako vážné životní nezdary pro lidi dospělé. Komenský uvedl své sebrané spisy krásným heslem, které by mělo býti vyryto zlatým písmem jako vychovatelské přikázání: »Vše nechť samo plyne, buď daleko veškero násilí.«

Názor a obrázková kniha. Záhy poutá dětský zájem záliba v barevném a zvídavost k obrázkům a ilustrovaným knihám, s nimiž se děti rády zaměstnávají.

Je zřejmé, poznamenává Čermák, že obor ilustrování knih pro mládež se neobejde bez znalosti duševního vývoje dětského, zvláště jde-li o knihy pro nejmenší. Nejen uměleckost, ale přiblížení ke stupni vývoje; stavěti tu na způsobu dětského vnímání, porozumění a cítění. Správný směr k tomu vede přes dětskou kresbu, jak naznačovala též jedna ze »zásad pro ilustraci dětské knihy,« zpracovaných Hallem, Lichtwarkem a j.: »Ilustrace se má přibližovat rázu dětských kreseb a obrázků, jež se vyznačují význačnou prostotou a jednoduchostí.« Zásadu, míněnou zde asi hlavně po stránce věcného pojetí, rozšiřuje Čermák s ohledem

na naše nejmenší i na stránku vnější, technickou a dostává se tak k typu ilustrátorů skutečně dětských, jichž kresebná mluva dovede dítě cele upoutat, právě pro své úzké příbuzenství s dětským grafickým projevem, pro kouzlo teplé intimity, pro vnitřní kamarádství.

K tomu je ovšem nutno: znáti a milovati dítě, a míti talent k tomuto pojetí způsobu ilustrací, jak to činí na příklad Lada a Jos. Čapek.

Pro nejmenší volíme jednoduché plošné kresby, s výraznými obrysy, dětem přístupné, životné a vkusné, v určitých jasných barvách. Dítě si je rozloží a povídá si o nich, to jest jmenuje známé předměty, jak mu právě padnou do oka nebo jak je má nejraději. Pak začíná vykládat, co dělají. Teprve od 6. roku popisuje obrázek v celku. Rodiče využijí obrázků, povídají si o nich s dětmi, totiž řídí pozorování dětí, ať si všímají nejen věcí nápadných a podle svých zájmů, ale ať se naučí soustavnému, klidnému vnímání zrakovému. Pozorování obrázků má velký výchovný význam. Vnímání barev, tvarů, dějů dává podněty k smyslové činnosti, podporuje nabývání zkušeností, dává hravé a milé vzrušení obrazivosti, posiluje myšlení. Podle toho, jak dítě obrázek vnímá, čeho si všímá, co opomíjí, poznáme jeho duševní vyspělost.

O vývoji pozorování obrazů uvádí Bühler: Nejprve nejsou obrazy dítěti ničím jiným, než pestrými kusy papíru, po kterých může sahati a kterých může roztrhati. Potom rozeznává vyobrazené a zachází s obrazy věcí právě tak jako s věcmi ~~starými.~~ A teprve v třetí fázi činí prakticky rozdíl mezi obrazem a skutečností.

Pro barvy má dítě zájem velmi brzo, ale nerozlišuje jich a nedovede jich pojmenovati. Děvčátka rychleji poznávají barvy než hoši a mají zálibu v živějších barvách, kdežto hoši v klidných. Nejmilejší jejich koutek jsou jejich střípky,

hadříčky, korálky, kamínky, fazole, kuličky a pod., dopřejme jim pro ně krabičky nebo zásuvky.

Ve středním stadiu se dítě bojí kočky vyobrazené právě tak jako skutečné, jindy dítě zas chce lidem na obrázku sáhnouti na oči, právě tak, jako dělalo po nějaký čas skutečným lidem.

Obrazivost. Při vybavování představ záhy se hlásí u dítěte obrazivost, která působí blahodárně i škodlivě. Nejčastěji oživuje a zosobňuje předměty a jejich jednání, na příklad dřevěného koně, panenku a podobně. Přidává nebo ubírá věcem vlastnosti a jeví se mu pak jinak, než jsou (iluse). Jindy zas si dětská obrazivost představí až hmotně osoby a věci, jichž není (halucinace), na příklad vidí ve tmě psa s ohnivýma očima a pod. Vciťující obrazivost dětská na příklad ve hře působí jako skutečnost.

Rozvoj dětské obrazivosti sahá od 3 do 9 let. Od 3 let si dítě hravě přeměňuje svou obrazivostí skutečnost, jíž dává bohatší obsah. Duševní obraz dítěte je zprvu mezerovitý; teprve časem přibývá v něm zřetelných podrobností. Patrny jsou tu různé vlivy, jež na dítě působí.

Činnost obrazivosti dětské jest převahou napodobivá, opakuje se vše to, co dítě pozoruje u dospělých. Dětská obrazivost nezůstává při napodobení a reprodukci, ale neutuchající pud po činnosti způsobuje, že vynalézá nové útvary a situace a tak přechází k prvním počátkům obrazivosti tvořivé, produktivní v dětské hře a v prvních pokusech zobrazování, ovšem jest s počátku velmi nepatrná. Podle Kubálka v tom jest také neobyčejný výchovný význam dětské obrazivosti. Připravuje obor i způsob rozumové činnosti, neboť tak se nejdříve probouzí duševní samostatnost, radost z odkrývání a vlastního nalézání, což vše jest dítěti přístupnější než přesné, analysující pozorování věcí a rozumové uvažování o vlastních zážitcích; také pozorování

a myšlení daří se nejsnáze tam, kde rodiče podporují zobrazující a vciťují činnost obrazivosti dítěte.

Obrazivost silně vzrušuje city, takže dítěti je vyrušení nemilé, nerado se vrací do skutečnosti. Nutno však upozorniti rodiče před silným vzrušením mysli dětské, které by mohlo míti neblahé následky. To zanechává disposici k chorobné úzkostlivosti a bázlivosti. Proto se výchova pečlivě vyhýbá strašidelným a hrůzným obrazům, které vyvolávají strach, úzkost, hrůzu a děsí mysl dětskou.

Pozorují-li rodiče u dítěte vážnější chorobné projevy, jako přílišnou úzkostlivost, samotářství, představy, že jest pronásledováno, nutno se poraditi s odborným lékařem nervových chorob. Velmi dobře v takových případech působí tělesná práce na čistém vzduchu, čiperné pohybové hry a pozorování přírody.

Výchovný význam dětské obrazivosti jest veliký. Jest pravda sic, že význam obrazivosti byl podceňován a obrazivost zanedbávána, dnes se však ukazuje, že obrazivost a myšlení se doplňují, obrazivost jest obranou proti pasivitě a strnulosti, je pramenem duševní samostatnosti a součinnosti.

Na výchovu obrazivosti dětské můžeme působiti dvojím způsobem:

1. Positivně působíme tak, že hledíme pokud možno pečovat o normální rozvoj obrazivosti.

2. Po stránce negativní ukázňujeme obrazivost pozorností a příliš bujnou obrazivost hledíme omeziti nebo uvésti v normální dráhy.

Tato výchova obrazivosti jest důležitější než obohacování materiálem z pohádek a vypravování.

Hra. Nejpatrněji se jeví dětská fantasie v dětském hraní a hračkách. Záliba ve hraní se projevuje již kolem 8. až 12. měsíce. Dítě hraje si s papírem, dřevem, panenkou a

pod. Hlavním znakem dětské hry je oduševňování hraček, což je pro dítě pramenem mnohých libých citů.

Dítě si dovede hráti téměř s každým předmětem a někdy děti dávají přednost těmto předmětům před vlastními hračkami. Ve své obrazivosti si dítě hned vše přetvořuje, oživuje, oduševňuje, kousek dřívka mu představuje osoby, zvířata, s dřívkem hovoří jako s živou osobou.

Obrazivostí se vciťuje a vžívá do určité úlohy. Tak děvčátko si hraje na maminku a zachází s panenkou tak, že si v ničem nezadá se skutečnou maminkou. Vžívá se do hry s celou duší.

S hlediska dospělých se jeví dětské hraní jen jako hra, ale s hlediska dítěte je to vážná činnost, která dítěti působí někdy radost a příjemnou zábavu, jindy starosti. Dítě mluví o svých hrách a hračkách s naprostou vážností. Dovedou-li rodiče s dítětem hrajícím o jeho věcech stejně vážně rozprávěti, otevře se jim pohled do duše dítěte. Při hře samé se naskytuje rodičům příležitost nenápadně pozorovati dítě, jeho povahu, schopnost, sílu vůle, jeho stálost, samostatnost a jiné dětské sklony.

Dítěti, jak zdůrazňuje prof. Čáda, má býti dopřáváno s dostatek času a možnosti ke hraní. V životě dítěte hra má týž význam, který s hlediska pedagogického má pro dospělého člověka práce: Dítě potřebuje hry, nejen že je pudí k ní veškeren nadbytek jeho energie, ale poněvadž hrou si vyvíjí své schopnosti smyslové, intelektuální, rozvíjí si své citové žití a znenáhla zesílí a spořádá své jevy volné. Čím zdravější dítě, tím více si hraje a tím více usiluje o to, aby si mohlo hráti.

Hra do 6. roku nejlépe vyhovuje tělesným i duševním potřebám dítěte, takže připraviti dítě o hru, to není jen připraviti je o důležitý vliv, jakým hra působí na jeho fysický, duševní a mravní vývoj, nýbrž jak podotýká prof. Bláha,

i o půvab, radost, krásu života, které nezbytně potřebuje každý životní věk.

Při volných hrách není pravidel, dítě si je určuje při hře samé, od případu k případu. Do těchto her nemá dospělý zasahovati, má jen nenápadně dozírati. Řízené hry jsou ovládány určitými pravidly. Napodobivé hry, při nichž děti napodobují život kolem sebe, vedou ke skutečné práci. Co se dítě snaží napodobiti, tomu začíná rozuměti. Proto volá Fröbel k rodičům a vychovatelům: »Nechte je napodobovati let ptáků a ono vnikne do jejich života. Nechte je napodobiti rychlý pohyb ryb a probudí se jeho náklonnost k nim. Nechte je provádět činnost rolníka, mlynáře a pekaře, a jeho oči se otevrou pro jejich práci. Slovem: nechť se v jeho hrách odrážejí různé výjevy ze života a jeho představy se začnou silně hromaditi.«

Hra má též velký význam mravní. Dítě si hračky vypůjčuje a svoje zase půjčuje. Tím odvyká sobectví a stává se bytostí společenskou. Nemá-li dítě příležitosti, aby si hrálo, znamená to vždy poruchu v jeho vývoji.

Jaké hračky se mají dětem kupovat? V této věci se rodiče často dopouštějí omylů. Nejčastější je ten, že kupují hračky příliš drahé a propracované. Nedávejme dětem takových hraček, kde by dětská fantasie neměla co říci, čím jednodušší je hračka, tím větší jsou možnosti pro rozvoj dětské fantasie. Dítě se nechce na hračku dívat, chce si hrát, panenku svlékat a oblékat a někdy se jí podívat do útrob. Něco takového s drahou hračkou udělati nesmí. Proto ji dítě brzy odloží a vezme si kousek dřívka, zamotá je do hadříků a hned má svou panenku, jaká se mu líbí. Dítě má mocnou obrazivost, která je neustále pobízí, aby samo něco tvořilo. Proto při nákupu hraček, rozhodnou se pro hračky laciné, ale dosti pevné, s kterými by si děti mohly skutečně hrát.

Velmi oblíbené jsou hračky, které se dají skládat, rozkládat, stavebnice, knoflíky, korálky, figurky zvířátek a lidí upravené jako loutky, kuchyňka a pokojíček, kupecký krám a podobně.

Hračky pohyblivé jsou dětem milejší než nepohyblivé, odtud jejich zájem o loutkové divadlo, železnici, motory, tanky, lodě a p.

Nehodí se všechny hračky stejně pro hochy a děvčátka. Chlapci milují věci lomozivé, jako buben, trumpety, houpací koně, vlak, auta, pistole a p., kdežto děvčátka mají ráda hru tichou se stavebnicí, panenkami, korálky a p.

Dítě nepotřebuje hraček mnoho, ale vždy hračky vhodné a přiměřené svému věku a vyspělosti. Měřítkem pro jejich hodnotu není jejich cena, ale zda vyhovují potřebě dětského rozvoje.

Když si dítě hraje, ponechme je samo sobě, pokud nepůsobí výtržnosti. Dovolme mu, aby jednalo podle své vůle a nezávisle. Vystříhejme se, abychom nějak do jeho her zasahovali. Při hře bývá dítě velmi opravdové; vyrušíme-li je, zlobí se. Hra je pro malé dítě vážným zaměstnáním.

Hračky jsou pramenem duševního obohacení, cvičí smyslové schopnosti a tak jsou nejen předmětem zábavy ale cenným výchovným prostředkem. Nutno však upozorniti, že hračkářský trh přináší záplavu nevhodných hraček, na příklad z hotových předmětů: domů, vesniček a pod.

Se stanoviska uměleckého třeba odstraniti z rukou dítěte nevkusné fabrikáty, které jsou bezcenným brakem jak po stránce estetické, tak i výchovné. Rovněž dětem nepatří jako hračky karikatury lidí.

Můžeme se honositi opravdu uměleckými tvůrci hraček podle návrhů umělců jako byl M. Aleš, H. Schwaiger, V. Sucharda, J. Wenig, Fischerová-Kvěchová, M. Podhajská a j. v.

Lidové hračky po domácku vyrobené jsou prostě dětsky podané, vesele barevné a levné.

Pohádky. Obrazivost jest u dítěte něco přirozeného, nahrazuje mu právě nedostatek zkušenosti. Dítě nespokojuje se představami skutečných zážitků, nýbrž tvoří představy nové, které jsou vnitřním doplňkem jeho obrazů vzpomínkových. Odtud vyplývá dětská záliba pro pohádky.

Věk pohádek se začíná u našich dětí asi ve 4. roce a netrvá vždy stejně dlouho. Duševně vyspělé děti městské odrůstají pohádkám pravidelně v osmém a devátém roce.

Pohádka jest nejdůležitější literaturou v raném dětství, avšak daleko ne první literaturou. Již před ní mají naše nejmenší děti zájem o vypravování o zvířátkách, panenkách, dětech, Kašpárkovi a pod., které si chápavé matky samy snadno vymyslí nebo vyhledají ve více méně dobrých dětských knihách pro první léta.

Pohádky mají pro dítě velký význam výchovný. Kolik se zde získává nových představ. Též pro citový život dítěte a zvláště pro rozvoj jeho mravního cítění pohádky velmi mnoho znamenají. Cit dítěte je získán pro jednání mravní. Dítě naslouchá dobré pohádce bez dechu a v napětí. Pěstuje se rychlá, pestrá změna představ, nechybí líčení skvělosti a nádhery v královských zámcích, říše trpaslíků a obrů.

Ve všech dětských pohádkách se vyskytují v jistých stereotypních formách u všech národů hlavně tři prvky:

1. stupňování, velikost, vzdálenost předmětu; v pohádkách se mluví o sedmimílových botách a pod.;

2. jistá záliba ve věcech děsivých a hrozných, na př. vystupuje obr, trpaslík, drak, jednorožec a pod.;

3. nepochybný sklon k nenadálým a překvapujícím obratům, na př. proměna lidí ve zvířata.

Vše jde ráz na ráz, odměna nebo trest jsou činu v patách.

Štěstí a neštěstí se rozdílí podle pravidla, že ctnost konečně musí zvítěziti a že neřest musí býti potrestána. Zvířata vynikají jako pomocníci a zachránci, přinášejí pomoc nebo zkázu, vždy jsou však rozhodujícím činitelem.

Naše česká pohádka má velikou cenu, do ní často celé věky přelévaly nejvzácnější hodnoty života, nežli vyrostla do krásy naším Erbenem anebo Němcovou básnicky vyslovené.

České pohádkosloví, zkoumajíc původ, vývoj a uměleckou strukturu české pohádky, našlo několik přesných základních činitelů, ležících jako podstatné prvky české duše na dně pohádkové tvorby lidové i umělé, minulé i současné: z nich je starobylé téma české pohádky o Honzovi, jež, pečlivě rozebráno, jeví se jako téma etické, nejbližší prazákladní povaze českého člověka. Honza, typ lidový, naproti typům aristokratickým, jako je v pohádkách představují králové, princezny, rytíři a podobně, soustřeďuje v sobě českou selskou konservativnost, prostotu, dobráctví, oddanost, humor i statečnost. Jen smysl pro názorný protiklad posouvá někdy Honzu nebo Janka do situací komických, činí z něho peciválа, lenocha, duševního prosťáčka, aby tím lépe byl zdůrazněn svět falše, pýchy, přepychu, vášní, lakoty, nespravedlnosti. Ale v okamžicích, kdy jde o velké věci, mění se Honza v hrdinu a ušlechtilého rytíře. To je mravní jádro pohádek o Honzovi, a proto je právě tato pohádka v české literatuře pohádkové tak často obměňována a znovu zpracovávána. Jaké bohatství toto jedno pohádkové téma v našem písemnictví již vyvolalo, ukazuje zřetelně pohádkový soubor »Český Honza« prof. dr. Jiřího Horáka. Horákovým výborem proniká velká lidová víra ve věčný řád Boží, ve vítězství poctivé práce a každého čestného úsilí. »Český Honza« tak představuje krásnou knihu pro děti.

Slýcháme často námitky, že dítě má býti spíše přidržováno k reálnému životu, že pohádka odvádí od života. Avšak proti tomu uvádíme: Pohádky bývají velmi jednoduché, bojuje zde obyčejně princip dobra s principem zla a dobro nakonec vítězí, kdežto zlo podléhá a je potrestáno. Dítě se vciťuje do osudů líčených osob, provází je svými sympatiemi nebo nesouhlasem. Kolik se tu dá vytěžiti pro utváření mravního citu a duševního vývoje v době, kdy nemůžeme užíti nějakého rozumového poučení.

Také vděčně jsou přijímány *báje a místní pověsti* podané přístupnou formou a vybrané pro věk dítěte.

Pak nastupují *povídky*. Jsou tím lepší, čím méně se vtírá jejich tendence; ale nesprávné by bylo zamítati téměř veškeru tendenční literaturu, pokud tendencí rozumíme výchovný úmysl autorů. Ovšem je třeba, jak právem poznamenává prof. dr. Hendrich, aby díla výchovné tendence nebyla nepravdivá, umělkovaná, neživotná, malicherná, životu odcizená.

Pro zdravou dětskou četbu volíme jen a jen čisté umění básnické, prosté zevních dekorací a psychologických výletů, ale bohaté zrnem životní pravdivosti a čisté krásy, která už sama o sobě má nejkrásnější moc výchovnou. Ideální knihou pro malé zůstává Bartošova Kytice, kterou vyzdobil Ad. Kašpar.

Od pěkného názorného vyprávění je krůček *k loutkovému divadlu*, které má pro všechny děti velký půvab a dá mnoho radostného zaměstnání.

Písně a říkadla vyhovují dětské zálibě v rytmu, povzbuzují k pohybu, pobaví, vzruší i citově, při některých se dítě upřímně zasměje. Ale dejme pozor, aby byly obsahem i formou hodnotné a dětem srozumitelné. Vzpomeňme, jak jest citově dětem blízká na příklad poesie vánoční.

Paměť. Paměť je schopnost představy zachovat a vyba-

vit, kdy chceme: Dětská paměť je slabá, co se neopakuje, mizí. Dítě neví, kdy se co stalo. Byla podniknuta pozorování, z jakého věku pocházejí nejstarší vzpomínky dětské: V. V. Tomek měl ze 4. roku, Palacký ze 3. roku, Karolina Světlá se pamatovala na pohřeb sestřin ve 2. roce svého života. Při výpovědích dětských musíme býti opatrni, neboť děti často pokládají za vlastní vzpomínku, co slyšely vyprávěti o svém mládí od rodičů. Doba nejranější vzpomínky kolísá nejčastěji mezi 2. a 4. rokem a bývá spjata s nějakou význačnou událostí v životě dítěte.

Paměť dětská je mechanická podle pouhého opakování dojmů, teprve věkem vyvíjí se z paměti mechanické, pasivní paměť rozumová, aktivní.

Paměť pro pojmy časové a prostorové a paměť pro čísla se vyvíjí současně s pamětí pro pojmy abstraktní, a to poměrně velmi pozdě.

Pojmy časové jsou dítě i velmi obtížné, dosahuje jich velmi pomalu, na příklad: dnes, zítra, včera dítě si plete. I když ve 4. roce chápe sled dní, význam slova »dnes« — »včera« je mu záhadou ještě v 6 letech.

Všechny abstraktní pojmy pochopí dítě jen na určitém příkladě a také je tak vykládá, na př.: máma (je) hodná.

Vnímání prostoru vzniká splynutím dojmů zrakových a dotekových, ale stačí pouhý smysl dotekový.

Množství označuje dítě nejdříve hromadně: moc, málo. Zvětšení vyjadřuje přízvukem »móooc«, zmenšení zdrobněním »malounko«. Znalost čísel jest velmi malá, není tu spolehlivého počítání, je to jen řada prázdných pojmů. Dítě dovede sice celkem velmi brzy — asi kolem dvou let — jmenovat čísla: jeden, dva, tři; ale to jen čistě mechanicky opakuje, aniž by mělo pojem těchto čísel. Časem chytí nějakou číslovku, a ta je mu výrazem pro množství, na příklad: »Bylo tam móc — sto lidí«.

Soudy jsou u dětí nejvíce vždy kladné, záporné tvoří jako opravu kladných: »Holčička *je ne* ošklivá.«

Úsudky tvořívá dítě již mezi 3. a 4. rokem. Ovšem ani soudy, ani úsudky nebývají správné a žádají shovívavých, laskavých, ale důsledných oprav.

Rozeznávání »pravého« a »levého« ukazuje se již v průběhu 2. roku, tedy dříve než porozumí dítě slovům pravý a levý, správně jich užije, a to v důsledku praktického vyznamenávání jedné ruky. Převážná většina dětí se vyvíjí v pravičáky, jen asi ze 2—4 % se vyklubou již v této době rození levičáci. Disposice k pravičáctví nebo levičáctví je vrozená, nikoli získaná. Anatomické základy pro přednost jedné poloviny těla musíme hledati v kůře velkého mozku.

Rodiče často chybují, že přetěžují paměť dětí, myslí-li, že je nutno, aby nahromadili co možno nejvíce vědomostí v lidském mozku a začíti tímto hromaděním již od útlého věku. Zapomínají, že mozek malého dítěte pracuje dostatečně samočinně; všechny dojmy, které k němu přicházejí z vnějšího světa, tak nové a rozmanité, zaměstnávají jeho pozornost, paměť, obrazivost a usuzování víc než nutno.

Skutečná schopnost pamatovati si představy, tak zvaná fysiologická paměť, je dána člověku dědičně; sám může jen nepatrně přispěti k jejímu zlepšení. Běžné mínění, že paměť lze cvičením zlepšiti, nutno opraviti: paměť nelze zlepšiti cvičením, ale nutno naučit se studovat — to usnadňuje další pamatování.

Myšlení. Za největší lidskou schopnost pokládáme schopnost mysliti. Počátky dětského myšlení je nutno hledati už v samotných počátcích dětského vědomí.

Vývoj myšlenkový podléhá některým zvláštnostem. Dítě chápe:

1. nejdříve věci a osoby nejbližšího okolí, ukazuje na ně dříve ještě, než je dovede pojmenovati;

2. jejich činnosti a vlastnosti, co kdo dělá, jaký je;
3. vztah věcí k lidem.

Prvních pojmů nabývá dítě vnímáním a pozorováním. Dítěti jsou velmi těžké pojmy nadřaděné. Džbán není dítěti nádoba, ale »takový velký hrnek«, talíř je to, z čeho se jí a pod.

Když překonalo dítě největší obtíže mluvy, počíná bedlivě pozorovati, nepochopuje všeho a uchyluje se proto s nekonečnými otázkami k dospělým, o kterých je přesvědčeno, že všecko znají a umějí!

Kolem 3. až 4. roku se dítě začíná vyptávat. Je zaujato vztahem věcí, jejich původem, jejich sestavením. To je onen »tazatelský věk« Sullyho. Pořádek, v jakém se vyskytují otázky u dítěte, zdá se, ukazuje postupnou schopnost, jakou má jeho inteligence k asimilaci věcí.

Ona »proč« v dětském věku jsou pro rodiče často záhadami.

Otázkami dává dítě najevo svůj zájem, otvírá nám jimi okénko do své duše a poskytuje možnost spolupráce vychovatelské.

Prosté, pravdivé odpovědi, přiměřené dětskému chápání, mají velikou důležitost pro vývoj myšlení, ušlechtilosti citové, pro výchovu vůle a povahy vůbec. Dítě si odpovědí samo žádá, uposlechne je se zájmem, věří jim, zapamatuje si je a řídí se jimi.

Proto se rodiče dopouštějí veliké vychovatelské chyby, když děti nelaskavě a tvrdě odmítají, nechávají je bezradné a ve zmatcích osamocené. Tím také ztrácejí jejich důvěru. Mají mu odpověděti jasně a dobře.

Tvárnost dětské duše v tomto období je největší. Po pátém roce se zdá, že se dítě uzavírá do sebe, neptá se tolik, rádo si promyslí samo už věc, a tak nás někdy překvapuje svými nápady.

Jsou dvě hybné síly, které podporují dětský rozum v jeho růstu: zvídavost a pozornost.

Zvídavost se projevuje již v prvních měsících a vede k ohmatávání předmětů. Co dítěti padne do rukou, ohmatává, zkouší. Dětská zvídavost je mocným podnětem k poznání světa, a proto ji nesmíme násilně a nerozumně potlačovati. Nezrážejme dětí před zvídavostí, která směřuje k poznání, spíše ji podněcujme.

Pozornost. Pozornost je soustředění vědomí na určitý dojem. Pozornost je podmínkou paměti. Má-li pozornost míti úspěch, nesmí dítěti skýtati mnoho věcí najednou a příliš dlouho. Co podporuje pozornost? Hlavní podporou pozornosti je zájem. Podle Tomáška zájem v užším smyslu je úplné a trvalé přiklonění k poznané hodnotě, spojené s vytrvalou snahou po jejím dosažení. Zájem je opak lhostejnosti: co nás zajímá, není nám lhostejno a co je nám lhostejno, nás nezajímá. Opravdový zájem mobilisuje všechny síly dítěte, je hybným motorem jeho jednání. Zájem dává pozornosti sílu, trvání, koncentraci. Pozornost dětská jest převahou bezděčná, těkavá, velmi nesnadno se soustřeďuje a velmi snadno se odvrací novými dojmy, je výlučně smyslová buzena dojmy smyslovými, je to neustálá roztržitost. Trvalé pozornosti přizpůsobují se děti zdlouhavě. Dítě nejprve pozoruje věci v celku, všimne si určitého znaku, na příklad u lampy světla, a pak hledá tuto vlastnost u ostatních předmětů. Dítě začne neurčitým srovnáváním věcí, čímž pozná jejich společné a různé vlastnosti a naučí se rozkládati věci v prvky, potom zase následuje skládání prvků v celky.

Čím větším počtem smyslů dítě vnímá, tím dokonalejší jsou jeho představy, poněvadž si uvědomuje více znaků.

V raném dětství nutno si všímati *vývoje smyslů a jejich činnosti.* J. A. Komenský ve svém Informatoriu (kap. VI.)

podává pokyny, jak cvičiti smysly malých dětí. Především cvičení nesmí přesahovati schopnosti dítěte. O cvičení musí míti dítě zájem. Klesá-li zájem, dostavuje se dětská únava. Cvičení musí býti volena ve vhodnou dobu, tedy ne po delší chůzi, vyčerpávající hře, po jídle. Na otázku, která forma podání smyslových cviků je pro malé dítě nejlepší odpovídá Komenský: »přestávati na tom, co mohou samy pochopiti lehounce, snadně a jakoby ze hry.«

Fröbel založil svou metodu na zaměstnání, na hře dětské, sestavil zvláštní hračky (»dárky«), podobné našim stavebnicím, vedle toho používal ještě písku, hlíny a jiných hmot a sestavil celou důmyslnou soustavu her.

Delhez vydal zvláštní kolekci k výcviku smyslů, která byla určena pro matky malých dětí.

Nejznámější je soustava výchovných pomůcek, her a cvičení od Marie Montessoriové.

Také Ovide Decroly volí k výcviku smyslů zvláštní pomůcky, lota, pokrývání stejných obrázků stejnými. Na něj navazuje A. Descoeudresová, zkoumajíc, jak se u dítěte vyvíjí pojem barvy, tvaru a čísla.

K Decrolymu se hlásí Ed. Claparède. Z jeho podnětu vznikl v Ženevě »Dům maličkých« (La maison des petits), který je tak zařízen, aby dával dítěti příležitost projevovat základní sklony, na nichž pak řeší otázku smyslu dětství, zájmu a významu hry. O dosavadních snahách a metodách výcviku smyslů u dětí informuje Ida Jarníková ve své knize »Cvičení smyslových schopností se zřetelem k metodám racionelní výchovy« (1931).

Řeč. Vedle zpřímené chůze je řeč nejpříznačnějším znakem pro člověka a proto je velmi důležité ujasniti si úlohu slova v životě dítěte a ve vývoji dětských představ.

Ve vývoji řeči u dítěte odlišují se obyčejně čtyři období:

1. *období mechanismu* — sem patří prvotní výkřiky re-

flexivní povahy, jimiž dává dítě na jevo své fysiologické potřeby;

2. *období broukání* — dítě cvičí předběžně svá mluvidla, brouká;

3. *období imitace* — dítě se učí mluviti napodobením mluvy dospělých;

4. *období řeči spontanní.*

První období se projevuje křičením, kterým dítě vyjadřuje, že má hlad, že ho něco bolí, že je mokré; křikem také reaguje na prudké světlo nebo na silný zvuk. Později dává dítě křikem najevo i pocity radosti, rozkoše, chtění a podobné. Zvuk křičení jest neurčitý, podobá se samohlásce a, e nebo o.

Od třetího měsíce dítě klidně ležící si brouká. Broukání je od křiku jasně rozeznatelný druh zvukových projevů. V posledním čtvrtletí prvního roku nebo o něco později dochází k té události, že dítě samo promluví první slova mající smysl. Dítě tvoří zcela neuvědomělé různé sledy hláskové po dospělých jako mama, nana, papa, baba, tata, abba, atta, hamá. Rodiče do nich vkládají určitý význam, myslíce, že dítě jim něco říká, zatím jsou to jen reflexní reakce na podněty z vnitřku těla. Rodiče opakují zvuky po dítěti, provázejí je živými posunky a tím v dítěti vyvolávají podobné citové vztahy.

Doba, kdy dítě začíná mluvit, je velmi různá. Některé dítě začne mluvit ve ¾ roku, jiné v půldruhém roce, jiné až ve dvou letech. Děvčata obyčejně začínají dříve mluvit než hoši.

Za první projevy vlastní řeči dítěte pokládá prof. dr. Seemann primitivní výkřiky a volání; jsou obyčejně spojeny s posunkem. Pud dítěte ke žvatlání je nutno všemožně podporovati, neboť žvatláním se připravuje vznik řeči a cvičí se mluvní orgány.

Nejvýznamější období pro vývoj řeči je třetí období napodobovací. Matka předříkává dítěti slabiky a slova, dítě se snaží je napodobovati. Dítě se naučí mluvit tak, jak na ně mluví dospělí. Proto je třeba uvědomiti si, že období napodobovací má pro celý další vývoj řeči největší význam. Dítě se může naučiti v tomto období i různým chybám. Jest proto nutno, aby se v tomto období na dítě mluvilo správně. Tím se urychlí i včasný vývoj správné řeči.

Čím přesněji dovede dítě vládnouti svými mluvidly, tím rychleji se naučí napodobovati a tak užívati řeči svého okolí. Posunek se mu stává pouhou pomůckou. Tak vzniká další období ve vývoji řeči, období řeči spontánní. Dítě rozumí slovům, větám dříve, nežli je dovede spontánně tvořiti. V řeči se zajiká nebo opakuje slova či slabiky. Je třeba, aby rodiče byli dítěti nápomocni při hledání slov a předříkávali slova, která mu scházejí. Nenuťme však k vyslovování určitých slov a zvláště těch, které dítěti působí značné obtíže.

Jakmile dítě dospělo k období věty, jeho pokroky v mateřském jazyce jsou velmi rychlé. Dítě, šťastné, že rozumí a že se mu rozumí, dychtivé po vědění, táže se bez ustání, kdo to je, co to je, proč je to a ono. Uspokojme jeho zvídavost! Čím je dítě čipernější, tím více se ptá.. Vyložíme-li mu vše vhodně, nač se ptá, usnadníme jeho myšlenkový vývoj. S otázkami nastává velké rozmnožování slovníku. Dětské vnímání je stále přesnější, vnitřní obsah slov bohatší a tak je dítě v 6 letech často schopno ne-li vyjádřit úplně správně, tedy aspoň jasně své myšlenky a také pochopiti to, co se mu vykládá jednoduchou formou o věcech, které jsou na dosah jeho rozumu.

Dítě si má zvykati od počátku pěkné mluvě. Proto rodiče mluví před dítětem zřetelně, prostě, přirozeně, správně a pěkně a varují se slov a rčení, proti nimž se vytříbený

vkus vzpírá. Dětem netrpí na příklad rychlé nezřetelné řeči (drmolení), nedbalé výslovnosti, zpotvořených tvarů obecné řeči (cák místo co pak, ňák místo nějak, daj místo dají a pod.), tiché mluvy nebo kuňkání a pod.

Výslovnost u děvčátek je lepší než u hochů.

Vyskytují-li se v řeči dětské vážné poruchy, jest třeba ovšem zvláštních odborných cviků. Nejčastější chyby v řeči a výřečnosti jsou:

1. *Patlání* — dítě nedovede vyslovit nějakou hlásku, nejčastěji souhlásku, buď ji vynechá nebo zamění jinou, na př. k nahrazuje t, místo r říká j a pod.

2. *Šišlání* je úchylné tvoření sykavek; někdy znějí dětem nesprávně sykavky s, š; z, ž; c, č, protože vsunují jazyk mezi přední zuby.

3. *Huhňání* — vzniká, vychází-li proud vzduchový nejen ústy, ale i nosem. Všechny hlásky pak mají nosový, dušený přízvuk, huhňavé dítě vyslovuje m, n, ň jako b, d, ď. Tu je třeba, aby odborný lékař vyšetřil příčinu, zavedl opravné cviky, po případě příčinu závady odstranil operací.

4. *Koktavost* je velmi trapná a častá choroba řeči. Dítě opakuje první slabiku, tím získává čas, aby vyslovilo celé slovo. Koktavost začíná většinou mezi 2. až 5. rokem. Vzniká často u dětí, u nichž byl vývoj řeči opožděný a obtížný. Některé dítě koktá jen ve chvíli duševní tísně, zde nutno býti shovívavým a laskavým; nekřičme na koktavé dítě, ale učme je mluviti pomalu, měkce, hlasem klouzajícím se slova na slovo. Řeč má základní význam pro celý duševní vývoj každého člověka. Proto mají rodiče mluviti k dítěti řečí nejčistší a nejlepší. Šišlavé a patlavé napodobování dětských projevů je třeba odmítnout.

Rodiče často chybují nejen tím, že dítě přetěžují předčasným různým učením, ale i vyučováním druhému jazyku.

Prof. dr. Seemann obrací se k takovým rodičům a praví: »Varuji před dvoujazyčnou výchovou v předškolní době, v níž sama mateřská řeč není ještě dostatečně upevněna. Jest dokázáno, že dvoujazyčná výchova porušuje vývoj osobnosti, zeslabuje tvůrčí sílu ducha, zmenšuje schopnost vyjadřování, vede až k rozeklanosti osoby a snížení národního cítění.« Proti rané dvoujazyčnosti u dětí jsou i vynikající jazykozpytci, u nás na př. prof. dr. Oberpfalcer, jenž praví, že učiti se hned od počátku jazykům dvěma, to odporuje samé podstatě jazyka. Mateřština má veliký význam pro duševní vývoj každého člověka, ba s ní je spjat vývoj osobnosti. Krystalisační jádro duševního života jest jen v mateřštině. Jako se řeckému Antaiovi dostávalo podle báje vždy nových sil, když se v zápase dotkl země (Země = Gaia, byla jeho matka), tak člověk jen v své mateřské řeči rozvine svou úplnou sílu.

KAPITOLA JEDENÁCTÁ

VÝCHOVA ESTETICKÁ

Výchova estetická se snaží rozvíjeti smysl pro krásno, to jest určitých citových disposic, jež vznikají z pozorování krásna přírodního a umělého. Estetický cit, cit pro krásu, je libost při pozorování věcí krásných a nelibost z věcí ošklivých. Je těžko říci, co je krásno, každý má určitý svůj vkus, ale ten není sám rozhodujícím, že dílo jest umělecky krásné. Někteří pokládají za krásné, co lahodí smyslům, jiným je krásné totožné s dokonalým. Podle sv. Tomáše Aquinského krásným nazýváme, co v nazírání se líbí. Nerozumí se tu nazírání očima tělesnýma, jinak by básnictví a hudba, na něž zrakem nazírati nelze, z říše krásna byly vyloučeny, ale rozumí se nazírání duchové. Krásno není pocitem subjektivním, nýbrž něco objektivního ve věcech, důvod tkví v dokonalosti věci, na př. znetvořený člověk není krásný. Krásno netkví jen v dokonalosti formy, ale krásno hledati jest tam, kde forma k obsahu přiléhá. Kde forma s obsahem jest v rozporu, vzniká nelibost.

Poněvadž se vlastní estetický smysl rodí až kolem dvanáctého roku, zdálo by se, že před tímto rokem jest estetická výchova nemožná nebo aspoň zbytečná. Zkušenost však učí, že je třeba děti nejprve vychovávat, aby uměly vidět a slyšet. Dítě musí býti vedeno nejprve, aby si všímalo jednotlivých předmětů je obklopujících, k bedlivějšímu jich pozorování, pak se u něho dostaví ponenáhlu city estetické. Náležitým jich pěstěním vytříbí se ve věku pozdějším vkus a porozumění pro díla umělecká.

V rodině ve věku předškolním se plní příprava k úkolům estetické výchovy tím, že se dítěti umožňuje co nejvíce a co

nejlépe styk s přírodou a poznání zjevů a věcí jak přírodních, tak i výtvorů lidské práce.

Pokud se týká domova, bylo by ideálem, aby dítě bylo od narození obklopováno předměty uměleckým požadavkům vyhovujícími, aby úprava a výzdoba světnic, v nichž se pohybuje, byla vybraná a vkusná. Byly časy, v nichž umění bylo pokládáno za přepych, kterého si mohou dopřáti jen ti, kteří o svůj vezdejší život mají postaráno. Bohudík ty časy už dávno minuly. Kulturní vyspělost společnosti si žádá užšího spojení s uměním a uvádí umění do domácnosti. I v nejskrovnějších poměrech lze leccos vykonati, co odpovídá požadavkům estetické výchovy. Jsou to především obrazy. John Ruskin pokládá pokoj bez obrazů za dům bez oken. Několik reprodukcí cenného obrazu, vkusné dobré lepty, dřevoryty a litografie, jež mají hodnotu originálů, nejsou drahé. Můžeme si pořídíti i vkusnou výzdobu plastickou z porculánu, z pálené hlíny (terakota) nebo z kameniny, ne však sádrový pomalovaný brak. I nejskromnějšími prostředky lze zaříditi domácnost útulně a čistě. Vkusně působí jednoduchá úprava, která nekupí na sebe tvary a výzdobné tretky, nenanáší silné barvy, nýbrž ladí vše k jednotnému, harmonickému celku. Visí-li na volné ploše stěny tu a tam obraz, stojí-li na staré skříni, po rodičích zděděné, vkusný krucifix, má-li koberec u stolu nenápadnou barvu, postavíme-li na stůl do vázy několik květin a do okna několik květináčů, bude to výzdoba vpravdě vkusná. Máme nyní pěkné reprodukce malířských děl na př. od Dítěte, Dvořáka, Urbana a j., ale i také dobré zmenšeniny sochařských prací na př. sv. Václava, Pána Ježíše ukřižovaného, Madonny a j. od J. V. Myslbeka, St. Suchardy, M. Weiricha, Č. Vosmíka a j. Nevkusné je zavěšovati na stěny všelijaké ty pestré koberce s hrady, jeleny a pod.

K uměleckému účinku vždy patří především čistota!

Hudebnost dítěte. Kde dítě slyší zpívati a hráti, tam budí se v něm již v této době hudebnost. Napodobí zpěv dospělých. Pro děti do 6 let jsou zhudebnělá říkadla nejlepší. Jimi se budí u dítěte smysl pro rytmus. Rytmus ovládají děti dříve než melodii, místo zpívání mohou slova jen recitovat. Dětem se líbí, co je rytmické, co má pravidelný spád. Pravému hudebnímu talentu je hudební sluch vrozen a brzy se projeví. Slabší hudební sluch potřebuje cviku, ovšem tak, abychom dítě neznechutili. Nedovolme dětem při zpěvu křičet, křik porušuje hudební krásu písně. Rodičům se doporučuje, opatřiti si vhodné sbírky písní dětských, jak národních, tak umělých. Takové vydala na př. Umělecká Beseda v Praze, a to od Ad. Cmírala, Písničky a říkadla; K. Konvalinky, Slunečka, Jar. Křičky, Písně a pochody; nebo M. Urbánek Dětské písně od Alex. Hansíka; Písně od V. Mladého; A. L. Vymetala Zlaté mládí; dále sbírky Malátovy, B. Studničkové, L. Tesařové a j. Dbejme, aby děti slyšely jen cenné písně, a to dobře předvedené. Není k tomu vždy třeba virtuosity, ale vkusně a hudebně správně může písničku zazpívati každý. Třeba krátká to byla písnička, ale dítě z ní má opravdovou radost, jak možno pozorovati z výrazu tváře a rozzářených očí. Výchovné prvenství má tu matka vesele si prozpěvující při práci ve dne a večer sladkou ukolébavkou ukládající dítě ke spaní.

Rodiče musí také toho dbáti, aby chránili jemné ústrojí sluchové před silnými hřmoty.

Vkus. Estetická výchova rodinná je především výchovou vkusu. Hlavní zásadou její musí býti jednoduchost, prostota, přirozenost. Je dobře záhy navykati dítě pořádku, úpravnosti a čistotnosti. Vkusný zevnějšek dítěte, o který pečuje matka, je podmíněn vhodnou volbou oděvu. Celkový vzhled zvyšuje správný postoj a chůze. Ušlechtilé způsoby, ukázněné posunky a pěkná mluva dodávají celku půvabu.

KAPITOLA DVANÁCTÁ

VÝCHOVA SPOLEČENSKÁ

Od 2 do 7 let se již objevují pudy družnosti. Zprvu se děti na sebe počínají usmívat, se vyhledávat, seskupovat se a hrát si společně, počínají si projevovati vzájemnou sympatii. Ale jejich družnost se omezuje na pouhou náklonnost a styky.

Dítě v 2. roce žádá více než příležitostné povšimnutí dospělého, žádá společnost vůbec a obzvláště společnost ve hře; jakmile začne mluviti, chce se ptáti, chce vyprávěti a chce dostat vysvětlení.

Třetí rok života přináší náhlou změnu poměru mezi dítětem a dospělým, dítě se dostává do sporu se svým okolím. Až doposud si nechalo často od jiných předpisovati, co by mělo chtíti, ale nyní trvá na splnění svých vlastních přání. Každé vnucování vůle s jiné strany odmítá rozhodným »ne«, zlostně křičí a vzpurně kolem sebe bije. Toto vzdorné období trvá jen několik měsíců. Nato zase jeví ochotu, podříditi se vůli rodičů. Dítě pětileté a šestileté projevuje nápadný sklon vyhověti přání jiných. Dítě lze nyní velmi snadno vychovávati. Pokud se týká výchovy společenské doporučuje se cvičiti děti v kladných projevech citů k bližšímu a slabšímu, vésti zásadou: »Co chceš, aby ti jiní udělali, udělej jim nejdříve sám!«

Soucit. Soucit je zčásti instinktivní. Děti těžce nesou, když jejich sourozenci pláčí, a často pláčí s nimi. Jsou hotovy odhodlaně se jich zastávati proti dospělým, činí-li se jim něco nemilého. Na této základně pudového tělesného soucitu je třeba stavěti propracovanější způsoby soucitu.

Je nutno soucit u dětí soustavně vychovávat, poněvadž

je přirozeným základem účinné lásky k bližnímu. Dítě jest obyčejně egoistické, soucit je hrází proti sobectví. K soucitu nutno vésti konkretně — činem (dárky), vyprávěním, příležitostným upozorněním, na př. je zima a krutý mráz, soucit se budí z utrpení chudých — jak mnohé dítě chudé nemá šatů a obuvi; napadlo sněhu a ptactvo nemůže si nalézti potravy. Násilím se nic nedokáže!

Soucit je prostředníkem k účinné lásce k bližnímu, která se osvědčuje skutky, kdekoliv se naskytne k tomu vhodná příležitost. Jsou děti, které by všechno rozdaly a jiné, které nedají nikomu nic. Dítě musí rodiče vésti k tomu, aby odvykalo své přirozené sobeckosti. Dítě domnívá se, že co chce, musí se stát. Částečně je vedeno k tomu tím, že vidí, jak se mu pořád hoví. Není správné splnit každé přání dětí na sto procent. Malému dítěti nedáme nůž a sirky, ať si křičí sebe víc; nekoupíme mu cukroví po každé, když je žádá. Tímto odpíráním, které se ovšem nesmí přehánět, sílí vůle a vědomí omezeného práva a činí se z bytosti sobecké bytost sociální. Děti z početných rodin odvyknou dříve sobeckému myšlení než jedináčci, kteří se nemají s kým dělit.

Nevychovávejme děti frázemi, ale dejme jim příležitost, aby mohly konat skutky lásky k bližnímu a veďme je ke spravedlnosti.

Cit pro spravedlnost. Dítě má smysl pro spravedlivé a nespravedlivé již ve třetím roce. Dítě začíná chápati potřebu spravedlnosti, když se mu ublíží. Nespravedlnost se může týkati dítěte samého nebo jeho bližního (bratra, sestry, kamaráda). Jakmile rodiče pozorují u dítěte, že rozlišuje spravedlivé a nespravedlivé, mají je k tomu vésti, že se musí chovat spravedlivě k svému okolí a netrpí u dítěte nespravedlnosti. Na překážku tu bývá sobeckost dítěte a někdy i okolnost, že dítě pokládá za spravedlivé, co není; mnohé za nesprávné, co je správným.

Divy ve výchově dítěte tvoří mírnost, trpělivost a především *opravdová láska k dítěti*, která je šťastna, může-li ze sebe dávat a se rozdávat. Právem tvrdí tudíž Pestalozzi, že se může výchova díti jen láskou, v lásce a k lásce. Láska jest základem života rodinného a život rodinný jest základem veškeré výchovy: »Na život rodinný musíme pohlížeti jako na jediný samým Bohem daný, vnější základ pravého lidského vzdělání... Svazek rodinného života jest ve své podstatě svazek lásky a tedy i Bohem daný prostředek, jenž probouzí všechnu činnost vedoucí k lásce ... Má-li se pomoci lidskému pokolení, tedy jest třeba otců i matek, kteří by chtěli a mohli být svým dětem tím, čím jim býti mají.«

Rodina, toto jedinečné místo požehnání pro děti, neztrácí na svém významu ani potom, když děti odcházejí do školy a z ní pak do života a stávají se samostatnými.

V domě otcovském musí děti vždy nalézati účast, radu a pomoc, kdykoliv budou postiženy na vezdejší pouti životem navštíveními a ranami osudu.

Rodičové nepřetrhávají posvátné pouto lásky k dětem, které je vzájemně víže. Nadále udržují smysl rodinný u všech členů rodiny netoliko osobním a písemným stykem, ale také vnitřní účastí na radostech a bolestech dětí a dalšími ochotnými obětmi pro své nejdražší.

A děti pak nezapomenou rodičům jejich nesčetná dobrodiní, láskyplně a radostně, kdykoli toho bude třeba, pomohou v práci a nedostatku, v nemoci a ve stáří. Ale i sourozenci zůstanou v budoucnu sobě věrni a budou se navzájem podporovati a povzbuzovati.

Kde rodinný smysl všechny členy rodiny ovládá, tam se nezapomene na žádný památný a sváteční den rodinný s projevem vzájemné úcty a lásky.

Jen tam, kde takovéto pouto rodiče a děti věrně pojí, možno říci, že výchova v rodině byla jediné správná a že zachováváním čtvrtého přikázání Božího — Cti otce svého i matku svou, abys dlouho živ byl a dobře ti bylo na zemi — kterému děti se učily již na klíně mateřském, dosáhnou děti slíbené ochrany a požehnání od Boha.

Adamík Rich., Krise a bolesti dnešního manželství. 1920.
Babák Ed., Úvod do biologie dítěte. Brno 1926.
Bělehrádek J.-Bergauer VI., Obecná biologie. I.—II. díl. Praha 1936—1940.
Bělehrádek J., Biologie dítěte. Pedag. encykl. 1938.
Bláha I. A., Sociologie dětství. Brno, 3. vyd. 1946.
Týž, Dnešní krise rodinného života. 1933.
Týž, Dítě a prostředí. Praha 1934.
Brdlík J., Zdravé dítě. Praha 1940.
Budínská R., Tělesná výchova maličkých. Praha 1926.
Bühler K., Nástin duševního vývoje dítěte. Praha 1935.
Claparède E., Psychologie dítěte a experimentální pedagogika. I.—II. díl. Brno 1925—1928.
Compayrè G., Rozumový a mravnostní vývoj dítěte. 1898.
Čáda F., Studium řeči dětské I.—II. díl. Praha 1906—1908.
Týž, Rozpravy z psychologie dítěte a žáka. Praha 1918.
Čermák R., Kreslířský vývoj dítek v době předškolní. Praha 1927.
Týž, Obsah spontánních kreseb dětských. Brno 1927.
Dewey J., Mravní základy ve výchově, Praha 1934.
Frey Jar., Jak číst a co číst nejmenším dětem. 1941.
Gillet M., L'église et la famille. Paris 1917.
Hendrich Jos., Úvod do obecné pedagogiky 2. vyd. 1935.
Chabot Ch., Les droits de l'enfant. Paris 1922.
Chlup O., Výzkum duševních schopností u dětí méně schopných. Brno 1925.
Týž, Paměť. 1918.
Týž, O dětské duši 1921.

Jarníková J., Cvičení smyslových schopností. Praha 1931
Jonckheere T., Experimentální pedagogika na škole mateřské. Praha 1938.
Jung C. G., Psychologische Typen. 1930.
Kádner O., O typech představivosti dětské. Zábřeh 1907.
Týž, Rodina a škola. Praha b. r.
Týž, Základy obecné pedagogiky. Praha 1925—1926.
Klíma J. V., Úvod do metodiky výchovy mravní a estetické. Praha 1924.
Týž, Výchova dítěte. Praha 1934.
King Ir., Duševní vývoj dětský. Praha 1912.
Kretschmer E., Körperbau und Charakter, 12. vyd. 1936.
Komenský Jan Amos, Informatorium školy mateřské. Úvod a poznámky J. Hendricha. Praha 1925.
Montessoriová M., Příručka vědecké pedagogiky. 1926.
Táž, I bambini viventi nella Chiesa. Roma 1921.
Táž, La vita in Christo. Roma 1931.
Táž, L'education religieuse dans la vie active de l'enfant. Louvain 1923.
Očenášek Aug., Dětský tělocvik v rodině.
Ondrůjová L., Dětská kresba. Brno 1930.
Táž, Rytmika. Praha 1934.
Pazourek Vlad., Přítomnost české literatury pro mládež. 1946.
Pelikán Adolf, Rodinná výchova. Praha 1941.
Russel B., O výchově zejména v raném dětství. Praha 1932.
Růžička V., Biologické základy eugeniky. Praha 1923.
Soldát A., O jedinosti a nerozlučnosti manželství. 1906.
Spranger E., Psychologie des Jugendalters. 16. vyd. 1928.
Stejskal Cyr., Dětská inteligence. Praha 1934.
Suk V. J., Dobré knihy dětem. Praha 1929.
Týž, Dětská literatura česká. Praha 1924.
Sully J., Studie dětství. Praha 1923.

Tomášek Fr., Život díděte v milosti posvěcující. 1938.
Týž, Činná škola podle zásad Montessoriové. 1940.
Týž, Učitel náboženství a zájem dětí. Olomouc 1941.
Teyschl O., Dětské choroby. Brno 1938.
Uher J., Pedologické problémy. Brno 1937.
Vaněk J., Studie o dětském myšlení. Brno 1937.
Vašek B., Rodina dvacátého století. Olomouc 1924.

Z časopisů: Pedagogické rozhledy, Psychologie, Vychovatelské listy, Úchylná mládež, Duše.

Ze sborníků a encyklopedií: Chlup, Kubálek, Uher: Pedagogická encyklopedie I—III. Praha 1938—1940. Sborníky sjezdů pro výzkum dítěte, sborník »Mateřská škola« (1928), »Nová mateřská škola« (1929), »Šťastné dítě« (1941), »Česká mateřská škola do nového údobí« (1946).

OBSAH

Věnování 5

Úvodem 7

Oddíl první. Rodina.

Kapitola

I. Poslání rodiny 11

II. Cíl výchovy 14

III. Výchovní činitelé 17

Oddíl druhý. Dítě.

IV. Vývojová období v raném dětství 25

V. O tělesném vývoji dítěte 28

VI. Přirozená povaha dítěte s hlediska tělesné stavby 30

Oddíl třetí. Výchova dítěte.

VII. Výchova po stránce tělesné 35

VIII. Výchova náboženská 40

IX. Výchova mravní 49

X. Výchova intelektuální 57

XI. Výchova estetická 76

XII. Výchova společenská 79

Závěr 81

Literatura 83

KNIHOVNA »LOGOS«

Svazek 1.

Josef Hronek:

NA KLÍNĚ MATEŘSKÉM

Kapitoly o výchově dítěte v raném věku

V prosinci l. P. 1946 vydal nakladatel
Bohuslav Rupp v Praze II, Jindřišská 23.
Na obálce obraz Josefa Navrátila.
Vytiskli Müller a spol. v Turnově.

Dr Bedřich Jaroslav

DUCH A HMOTA V THEORII POZNÁNÍ

Základní dílo moderní české literatury novothomistické. Učený thomista zde podrobuje ve světle nauk sv. Tomáše Akvinského novému kritickému zkoumání problém našeho poznání. Ukazuje, že problém poznání lze řešiti jen v souvislosti s jinými základními otázkami filosofickými, jak psychologickými, tak metafysickými. Obhajuje pravdu, dokazuje současně prvenství ducha nad hmotou. Nepostradatelná kniha pro každého, kdo chce proniknouti pravdami křesťanské filosofie. — Cena brož. svazku 50.— Kčs.

Dr Josef Hronek

KATECHETIKA

Syntetické dílo o duchu a formě náboženské výchovy a vyučování. Autor, docent theologické fakulty, seznamuje v něm s disciplínou náboženské pedagogiky jak s hlediska ideového, teoretického, tak i praktického. Vyhýbá se ztrnulému rámci dosavadní výchovy herbartovské a na základě bohatých zkušeností osobních buduje katechetiku skutečně živou, která v oboru naší literatury náboženskopedagogické znamená dílo nejvyšších odborných kvalit. Celým svým ustrojením vyhovuje Hronkova Katechetika dnešním poměrům a moderním snahám. — Cena brož. asi 100.— Kčs.

Dr Kadlec Jaroslav

BYZANTSKÉ KŘESŤANSTVÍ U SLOVANSKÝCH NÁRODŮ

Důkladné historické dílo, které obeznamuje s velikým úsilím starého i nového křesťanského Říma, později Byzance, o získání Slovanů pro křesťanskou kulturu. Kniha vyčerpává téměř všechnu dosavadní literaturu církevních dějin o východní otázce, skvěle a jasně poučuje theologa i laika o vývoji jednotlivých církví a o snahách Říma sjednotit všechny Slovany ve víře Kristově úsilím t. zv. unionismu. — Cena brož. Kčs 70.—

Sv. Terezie z Lisieux

DĚJINY DUŠE

Svéživotopis francouzské národní světice, která se stala slávou moderní Církve a kterou papež Pius XI. učinil světlem a znamením svého pontifikátu. Popisujíc na rozkaz představených svůj život, uložila do svého líčení, do svých listů tolik nebeského světla a tolik moudrosti, že není v moderní hagiografické a náboženské literatuře knihy, která by v obdobné hojnosti zračila velikost duchovního života a lépe ukazovala cestu ke křesťanské dokonalosti a k jednotě s Bohem. Kniha je doprovázena řadou dokumentárních snímků. — Brož. 96.— Kčs; váz. 131.— Kčs

Dr R. M. Dacík O. P

O PŘÁTELSTVÍ

Na základě thomistickém podává autor psychologii a ethiku přátelství. Na rozdíl od učení posilivistů, kteří v přátelství nevidí nic než projev biologického a sexuálního sdružování, chápe Dacík přátelství jako skutečnost především mravní. Na základě podrobného psychologického studia podává nárys jednotlivých druhů a stupňů přátelství. Nejvyšším stupněm je mu přátelství mezi světci. — Brož. 28.— Kčs.

NAKLADATELSTVÍ BOHUSLAV RUPP

Praha II., Jindřišská 23